

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

ДИПЛОМНА РОБОТА

магістра

на тему:

**«КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ МУЗЕЙНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ»**

Виконала: студентка II курсу

заочної форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

032 «Історія та археологія»

Шапарь Олександра Геннадіївна

Керівник: к. і. н., проф.

Куделко Сергій Михайлович

Рецензент: к. і. н., доц.

Павлова Ольга Григорівна

Харків – 2023

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	9
РОЗДІЛ II. ХАРАКТЕРИСТИКА МУЗЕЙНИХ ЗІБРАНЬ.....	17
РОЗДІЛ III. ПРАЦІВНИКИ МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ	42
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	69
ДОДАТКИ	79
РЕЗЮМЕ	83

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ДП «НДЦ ОАСУ» – Державне підприємство «Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України(м. Київ).

НТШ – Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка.

АН України – Академія наук України.

ХІА – Харківське історико-археологічне товариство.

ХТЛП – Харківське товариства любителів природи

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах швидкого потоку інформації необхідна ретельна фільтрація та відбір даних. У питаннях виховання та навчання особистості суспільство потребує конкретизованої, оригінальної, добре структурованої та доступної інформації. У цьому сенсі роль музеїв безсумнівна, оскільки разом з університетами, бібліотеками, архівами вони є інституціями, які акумулюють світовий цивілізаційний досвід і дають змогу передати його наступним поколінням. Музеї, які є осередками активної наукової та освітньої діяльності відіграють надзвичайно важливу роль у збереженні спадщини минулого.

Процес створення та становлення музейної діяльності як особливої системи спадкування історико-культурних цінностей пройшов тернистий і тривалий шлях. Музеї як громадські установи у Наддніпрянській Україні почали з'являтися лише у XIX ст. Це стало можливим завдяки дослідницьким центрам, створеним на базі університетів у Харкові та Києві. Деякі викладачі університетів працювали зі студентами над колекціонуванням старовини, що свідчило про особливості розвитку українського народу.

На українських землях у другій половині XIX – на початку XX ст. вже існувала розгалужена мережа музеїв, до складу якої входили музеї університетів, наукових товариств, державні, міські та повітові музеї. У цей період музеї Наддніпрянщини діяли майже в усіх губернських центрах. Харків був провідним музейним центром Слобідської України, де діяли музейні навчальні та допоміжні установи Харківського імператорського університету (кабінети).

Питання розвитку музею та музейної справи нині є надзвичайно важливим завданням для збереження історико-культурної спадщини. Не останню роль у цьому процесі відіграє персонал, чиї зусилля часто

ігноруються дослідниками. За час існування музеїв Харківського університету працівники здійснювали наполегливу працю. В результаті університет і його музеї росли і розвивалися. З цієї причини виникла потреба у дослідженні музейних працівників музеїв університету, їхніх вкладів та досягнень, що зумовило вибір теми дипломної роботи.

Дослідження історії музеїв Харківського університету та кадрового потенціалу його працівників має велике значення з кількох причин:

- збереження культурної спадщини: музеї Харківського університету володіють важливими колекціями артефактів і творів мистецтва, які є частиною державної культурної спадщини. Дослідження їх історії допомагає зберегти ці цінності і встановити їхнє походження та історію;

- збагачення знань: дослідження історії музею Харківського університету розширює наші знання про мистецтво, історію, науку та інші сфери. Воно допомагає розкрити докладніше інформацію про предмети колекції та їхнє значення для суспільства;

- навчання: музеї Харківського університету виконують важливу роль у навчальному процесі. Дослідження історії музеїв сприяє розвитку освітніх програм і ресурсів, які можуть використовуватися для освіти та навчання в університеті;

- підвищення інтересу громадськості: збільшення інтересу громадськості до музеїв сприяє збільшенню відвідуваності та підтримки цих установ;

- поліпшення керівництва та управління: знання про історію музеїв та його працівників допомагає його керівництву краще розуміти цілі та завдання установи, планувати розвиток та покращувати її діяльність;

- захист та відновлення: дослідження історії музеїв Харківського університету допомагає виявити необхідні заходи для збереження та відновлення артефактів та колекцій.

Усі ці фактори роблять дослідження історії музеїв Харківського університету та його кадрового потенціалу важливим завданням, яке сприяє збереженню культурної спадщини та розвитку музейної сфери.

Хронологічні межі нашої роботи охоплюють XIX ст. – 2022 рік. Нижня хронологічна межа обумовлена заснуванням Імператорського Харківського університету у 1804 р. Верхня хронологічна межа охоплює 2022 рік і показує сучасний стан розвитку і кадрового потенціалу музеїв Харківського університету.

Територіальні межі дослідження охоплюють м. Харків.

Об'єкт дослідження – музейні зібрання та музейні працівники Харківського університету.

Предмет дослідження – організаційні та методичні засади діяльності музейних працівників у Харківському університеті, їх кваліфікаційний рівень.

Метою дослідження є: на основі опрацьованих джерел визначити і здійснити цілісну характеристику діяльності музейних працівників у Харківському університеті.

Відповідно до мети, визначено наступні **завдання:**

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження;
- охарактеризувати музейні зібрання;
- дослідити діяльність працівників музейних закладів;
- зробити узагальнюючі висновки.

Методологічну основу дослідження становлять сукупність принципів системності, історизму, науковості та об'єктивності. Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань були використані методи:

- конкретно-пошуковий (теоретичний аналіз, синтез, систематизація та класифікація джерел з досліджуваної проблеми);
- проблемно-хронологічний метод, який робить можливим розглядати

явища у часовій послідовності та дозволяє розподіл теми на окремі вузькі проблеми (розділи);

- історико-ретроспективний (характеристика змісту діяльності музейних працівників);

- логічно-історичний аналіз (аналіз матеріалів видань про музейних працівників);

- компаративний (співставлення та порівняння подій, явищ і фактів, простеження генези поглядів щодо означеної проблеми);

- метод персоналізації (дозволив охарактеризувати діяльність музею крізь особистий внесок його працівників).

Практичне значення результатів роботи полягає у подальшому сприянні та аналізу внеску музейних працівників у Харківському університеті.

Результати дослідження можуть бути використані при написанні подібних праць, присвячених дослідженню Харківського університету та музейної справи на території України у XIX – на початку XX ст.; матеріали роботи можуть бути корисними при викладанні загальних лекційних курсів у вищих навчальних закладах та розробці спецкурсів з історії рідного краю, а також можуть бути цікавими для всіх, хто цікавиться історією, університетською наукою й освітою, а також музеєзнавством.

При написанні роботи авторка зіткнулась з низькою труднощів пов'язаних з відсутністю деяких архівних документів, які загинули у роки Другої Світової війни, відсутністю розгалуженого діловодства на всі етапах існування музеїв, що пов'язане з рядом чинників (у XIX – на початку XX ст. музеї розглядалися як допоміжні заклади, у XIX – на початку XX ст. в Україні музейною справою опікувалися відомства культури, тоді ж сам університет – відомствами освіти).

Структура та обсяг роботи обумовлені її метою та завданням. Дипломне магістерське дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Загальний обсяг роботи складає 80 сторінок.

РОЗДІЛ І.

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз літератури з історії музейної справи Харківського університету дозволяє умовно поділити наявний історіографічний матеріал на три групи: дорядянська історіографія (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.), радянська історіографія (1920-ті – 1991 рр.), сучасна українська історіографія (з 1991 р. по теперішній час).

Головними та найбільш цінними серед дорядянської історіографії є дослідження, здійснені місцевими науковцями і викладачами Харківського університету різних років.

У праці В. Бузескула¹ за 1905 рік увагу зосереджено на історії Харківського університету, однак музейним зібранням університету у ній також приділено достатньо уваги, описано основні колекції, їх історію та їх роль в університетській освіті.

Варто виділити узагальнюючу працю Д. І. Багалія та Д. П. Міллера «История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905)», яка містить інформацію про колекційні зібрання університетського музею, розглядається історія музейної справи Харкова.² Діяльність Музею красних мистецтв та старожитностей Харківського університету наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. була стисло висвітлена у роботі В. П. Бузескула.³ Деякі аспекти історії цього ж закладу розглянуті в праці відомого дослідника церковних старожитностей П. Фоміна⁴. Автор визначає внесок Є. К. Редіна у формування відділу церковних старожитностей університетського музею.

¹ Бузескул В. История Харьковского университета при действии Устава 1884 года (с 1884 до 1905 года). Харьков, 1905. 89 с.

² Багалей Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905). В 2 т.: Т. 2. Харьков: репринт. изд., 1993. 982 с.

³ Бузескул В. История Харьковского университета при действии Устава 1884 года (с 1884 до 1905 года). Харьков, 1905. 89 с.

⁴ Фомин П. Церковные древности Харьковского края (историко–археологический очерк). Харьков, 1916. 181 с.

Історія харківських музеїв знайшла відображення також у спеціальних дослідженнях, більшість з яких були надруковані на початку ХХ ст.

Необхідно зазначити, що найбільш повно історія Музею красних мистецтв Харківського університету досліджена завідувачем музею Є. К. Редіним,¹ який використовував документи з архіву Харківського університету та матеріальні книги музею. У його працях здійснено опис колекцій музею², роль музеїв у Харківському університеті для тогочасної системи освіти³.

У праці М. Сумцова⁴ описано діяльність його попередника – Є. Редіна, яку можна вважати першим дослідженням щодо діяльності працівників музею Харківського університету.

П. Фомін⁵ детально вивчив церковні древності Харківського краю, у тому числі ті, які представлені у музеях при університеті.

Історія Музею образотворчого мистецтва та старожитностей, склад його колекцій і бібліотечного фонду, просвітницька діяльність та ставлення громадськості до музею висвітлені у працях В. Ю. Данилевича⁶. Автор ґрунтовно описує колекції університетських навчальних і допоміжних закладів, експонати яких згодом надійшли до Музею образотворчого мистецтва; детально розглядає процес накопичення фондів художньої колекції музею, відділів історичних, місцевих, церковних і первісних старожитностей. У праці окремо викладено просвітницьку діяльність музею:

¹ Редин Е. К. Музей изящных искусств и древностей Харьковского университета (1805–1905) // Записки Харьковского университета, 1904. Кн. 3. С. 43 – 106.

² Редин Е. К. И. Е. Бецкий и Музей изящных искусств и древностей Харьковского университета. (К истории университета) // Записки Харьковского университета. 1901. Кн. 4. С. 1 – 23; [Редин Е. К. И. Е. Бецкий и музей изящных искусств и древностей Харьковского университета] // Сборник Харьковского историко-филологического общества. 1905. Т. 14. С. XLI – XLVII.

³ Редин Е. К. Харьков как центр художественного образования юга России. Харьков, 1894. С. 33 – 34.

⁴ Сумцов Н. Человек золотого сердца (профессор Егор Кузьмич Редин). Харьков, 1909. С. 10 – 15.

⁵ Фомин П. Церковные древности Харьковского края (историко–археологический очерк). Харьков, 1916. 181 с.

⁶ Данилевич В. Е. Музей изящных искусств и древностей при Харьковском университете (1805–1905). Харьков, 1911. С. 52 – 68 та ін.

на основі статистичних даних про відвідування музею мешканцями. В. Ю. Данилевич зазначає, що музей відіграє важливу роль у формуванні естетичного смаку населення Харкова.

М. Черноволот¹ у своєму дослідженні детально розглянув музей мистецтв і древностей Імператорського Харківського університету.

Радянська історіографія з теми набагато менша, аніж дорадянська.

У праці В. Прокопової² детально розглянуто досвід роботи Володимира Кадеєва – професора Харківського університету, який зробив значний внесок у розвиток музейної справи. У праці С. Побожія³ розглянуто Харківську університетську школу мистецтвознавства, у тому числі музей.

В. Фрадкін⁴ розглянув історію створення і діяльності етнографічного музею.

Після здобуття Україною незалежності науковий інтерес до музейної справи у Харківському університеті зріс. Насамперед це праці з історії міст Слобожанщини⁵, міста Харкова⁶ та Харківського університету^{7, 8}, де детально описано історію та перспективи розвитку музейної справи в Харківському університеті.

¹ Черноволот Н. И. Музей изящных искусств и древностей императорского Харьковского университета. Отделение гравюр. Коллекция гравюр А. Н. Алферова: Общий обзор, оценка коллекции и каталог ее. Харьков, 1911. С. 2.

² Владимир Иванович Кадеев – профессор Харьковского университета: Библиографический указатель / Сост. В. Д. Прокопова. Харьков: Харьковский государственный университет, 1987. 15 с.

³ Побожій С. І. Харківська університетська школа мистецтвознавства: історія, напрями, проблеми//Українське мистецтвознавство. Київ, 1993. Вип. 1. С. 72.

⁴ Фрадкін В. З. До історії створення і діяльності етнографічного музею ХІФТ / В. З. Фрадкін // Збірник Харківського історико-філологічного товариства: Нова серія. 1993. Т. 3. С. 5 – 14.

⁵ Красиков М. З історії вивчення Слобожанщини// Краєзнавство. Літопис українських краєзнавців. Київ, 1995. Число 1-4 (32-35). С. 23 та ін.

⁶ Історія міста Харкова ХХ століття / О. Н. Ярмаш, С. І Посохов, А. І. Епштейн та ін. Харків: Фоліо, 2004. 686 с. та ін.

⁷ Історія Харківського університету (1804–2006): У 3 ч. : Сист. бібліогр. покажч. / Уклад.: М. Г. Швалб [та ін.]. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. С. 257 – 261.

⁸ Харківський університет і українська культура (до 210-річчя від часу заснування ХНУ імені В. Н. Каразіна) : монографія / кол. авт: передм. В. С. Бакірова; за ред. Ю. М. Безхутрого. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 296 с. та ін.

З'являється також багато окремих праць, присвячених темі. О. Гнездило, Б. Зайцев¹ дослідили історію Харківського губернського комітету охорони пам'яток мистецтва та старовини. С. Куделко у своїй статті² розглядає історію викладання музеєзнавства, а також описала методiku створення реєстру зниклих пам'яток історії та культури України, використовуючи досвід пам'ятокознавців Слобожанщини³.

Стаття С. Куделко та С. Посохова⁴ описує сучасні тенденції розвитку музейних експозицій та завдання Харківського історичного музею.

У праці С. Куделко і О. Павлової⁵ детально досліджено історію музейної справи на Харківщині, у тому числі досліджуються музеї при Харківському університеті. Ще одна стаття С. Куделко та О. Павлової⁶ присвячена характеристиці розвитку музеєзнавства, мистецтвознавства, пам'ятокознавства на історичному факультеті у 1990-ті роки – на початку ХХІ ст. Підкреслюється значення цих дисциплін в системі спеціалізованої історичної освіти. Аналізуються дослідницька тематика та практична діяльність викладачів з вивчення і популяризації пам'яток культури та мистецтва.

¹ Гнездило О. С., Зайцев Б. П. К истории Харьковского губернского комитета охраны памятников искусства и старины // Харьк. ист. альманах. 2003. Весна-лето. С. 126 – 129.

² Куделко С. М. Из истории преподавание музееведения на историческом факультете ХГУ в 60-90 гг. XX вв. // Перші Сумцовські читання : тези наук. конф., присвяч. 75-річчю музею Слобідської України ім. Г. С. Сковороди, Харків 17-18 квіт. 1995 р. Харків, 1995. С. 21 – 22.

³ Куделко С. М. Методика створення реєстру зниклих пам'яток історії та культури України (з досвіду пам'ятокознавців) // Культурна спадщина Слобожанщини. Харків, 2011. Вип. 25. С. 9 – 13.

⁴ Куделко С. М., Посохов С. И. Современные тенденции развития музейных экспозиций и задачи Харьковского исторического музея // П'яті Сумцовські читання : зб. матеріалів наук. конф. «Музей: історія і проблеми сьогодення», Харків, 14 трав. 1999 р. Харків, 1999. С. 6 – 8.

⁵ Куделко С. М., Павлова О. Г. З історії музейної справи на Харківщині. Музейна справа на Харківщині : становлення та розвиток : (наук.-допоміж. покажч.). Харків, 2009. С. 4 – 17.

⁶ Павлова О. Г., Куделко С. М. Музеєзнавство, мистецтвознавство та пам'ятокознавство на історичному факультеті ХНУ імені В. Н. Каразіна. Вісник ХНУ: Серія: Історія. 2015. Вип. 5. С. 145 – 152.

Загальну інформацію про стан музейної справи у місті дають праці, присвячені 350-річчю міста Харкова та 200-річчю Харківського університету. Зокрема, колективна монографія «Історія міста Харкова ХХ століття» відзначила колекції Харківського художньо-промислового музею, підкресливши велике просвітницьке значення першого в історії українського публічного музею¹. Короткий виклад історії Музею образотворчого мистецтва в рамках вивчення діяльності навчальних і допоміжних закладів університету наведено в колективній монографії «Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна за 200 років»².

Сучасна історіографія з музейної справи при Харківському університеті досить об'ємна.

У праці Т. Борис³ досліджено особливості формування художніх колекцій при університетах України, у тому числі Харківського університету.

У праці В. Іващенко, І. Калініченко, О. Марченко⁴ досліджено не лише минуле Музею історії Харківського національного університету, але й детально вивчено перспективи його розвитку. В. Іващенко у своїй статті⁵ розглянув музейний комплекс Харківського національного університету імені

¹Ярмиш О. Н., Посохов С. І., Епштейн А. І. та ін. Історія міста Харкова ХХ століття. Харків: Фоліо, 2004. 686 с.

²Дворкін І. В. Історіографія історії музейної справи Наддніпрянської України ХІХ – початку ХХ ст. // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. Темат. вип.: Актуальні проблеми історії України. Харків: НТУ «ХПІ», 2014. № 54 (1096). С. 30 – 47.

³Борис Т. Формування художніх колекцій при університетах України (ХІХ – початок ХХ ст.). Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер.: Істор. науки. 2013. № 21 (269). С. 150 – 155.

⁴Іващенко В. Ю., І. В. Калініченко, О. С. Марченко Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: історія, сьогодення, перспективи (до 40-річчя з дня урочистого відкриття) «Луньовські читання» Матеріали науково-практичних семінарів (2010–2014 рр.)

⁵Іващенко В. Ю. Музейний комплекс Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: історія, сучасний стан, перспективи // Проблеми збереження і використання культурної спадщини в Україні: Матеріали ІІ Всеукр. наук.-практич. конф., присвяченої 10-й річниці надання Свято-Успенському монастиреві статусу Лаври (2004), 170-річчю відновлення Святогірського Успенського монастиря (1844), 80-річчю створення краєзнавчого музею М. В. Сибільовим у Святогорську (м. Святогірськ, 25–26 вересня 2014 р.). Донецьк, 2014. С. 159 – 164.

В. Н. Каразіна. Є. Пугач у своїй праці¹ зосередив увагу на Музеї історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

У дослідженні І. Дворкіна² вивчено освітницьку діяльність музеїв Харкова у другій половині XIX – на початку XX ст.

С. Посохов у своїй статті³ дослідив музей археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на шляху оновлення.

Також варто відзначити праці, які розглядають діяльність музейних працівників Харківського університету^{4,5,6,7} і дають уявлення не лише про діяльність окремих музейних працівників, але й про їхній внесок у розвиток музеїв Харківського університету.

Найбільшим досягненням сучасної історіографії є дисертація О. Г. Павлової, у якій вона ретельно, з сучасних позицій, розглянула історію дореволюційних зібрань витворів мистецтв та інших раритетів у стінах Харківського класичного університету⁸.

Отже, дослідження, пов'язані з музеєм Харківського університету, можуть охоплювати різні теми, такі як історія університету, його внесок у

¹ Пугач Є. П. Один з перших в Україні (Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна) // Невичерпне джерело духовності: (Нариси про діяльність музеїв історії вузів м. Харкова) / за заг. ред.: В. І. Астахової. Київ: Народна укр. акад., 2003. С.5 – 13.

² Дворкін І. В. Просвітницька діяльність музеїв Харкова у другій половині XIX – на початку XX ст. // «Луньовські читання». Матеріали науково-практичних семінарів (2010–2014 рр.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. С. 18 – 23.

³ Посохов С. І. Музей археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на шляху оновлення // Проблеми музеєзнавства, збереження та відновлення історичної пам'яті: матеріали Всеукр. наук.-теор. конф. Харків, 2014. С. 15 – 16.

⁴ Андрієнко В. П. Згадуючи Вчителя//Древности. 2012. Вып. 11. С. 376 – 379.

⁵ Борис Петрович Зайцев: воспоминания и библиография / Авт.-сост. Сергій Іванович Посохов; С. М. Куделко, М. В. Гречишкіна. Харьков: Издательство ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. 139 с.

⁶ Владимиру Ивановичу Кадееву – 80 лет//Древности. 2006-2008 гг. Харьков: Харьковское историко-археологическое общество, 2008. С. 282 – 284.

⁷ Ковпаненко Н. Шміт (Шмідт) Федір Іванович//Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: Біографічний довідник. Київ: Інститут історії України, 2005. Ч. 2. С. 300 – 307.

⁸ Павлова О. Г. Дослідження і вкладання історії мистецтв у Харкові (XIX – початок XX ст.) Авт. реф. на здобуття ступеню канд. іст. наук ... Дніпропетровськ, 1998. 17 с.

науку та освіту, археологічні розкопки, колекції мистецтва та інші аспекти, пов'язані з історією та діяльністю університету.

Відзначимо, що наявна історіографія з теми охоплює лише окремі аспекти кадрового потенціалу музейних працівників Харківського університету. Цілісних праць, які б розглядали історію музеїв у взаємозв'язку із діяльністю музейних працівників на сьогодні немає.

Джерельна база дослідження складається з джерел різного характеру. Насамперед, це історико-статистичні матеріали¹ про навчальні заклади України та Харкова, які дали змогу розглянути історію становлення університету та його музейних комплексів у зв'язку з розвитком освіти. В цю ж групу джерел відносяться звіти про діяльність Харківського університету та його музейних закладів^{2,3,4,5,6,7}.

Другу групу джерел складають різноманітні анотовані довідники⁸ та покажчики^{9,10}, завдяки яким вдалося швидко знайти потрібну інформацію з теми та узагальнити історіографію дослідження.

¹ Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях Императорского университета. Изданы под редакцией ордин.-проф. В. С. Иконникова. Киев., 1884. 523 с. URL: <http://www.rare.univ.kiev.ua/eng/showbook/showbook.php3?0470699>

² Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1913 год. Кн. 1. С. 14 – 199.

³ Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1914 год. Кн. 1. С. 4.

⁴ Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1915 год. Кн. 1. С. 11.

⁵ Отчеты о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1893–1909 годы // Записки Харьковского университета. 1908. С. 191.

⁶ Отчеты о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1892–1916 годы. Записки Харьковского университета. За 1893 г. 1894. Кн. 2. С. 20.

⁷ Сокращенный отчет о деятельности Харьковского университета за 1918 год. С. 33.

⁸ Музеи высших учебных заведений СССР: аннотированный справочник / Э. И. Тихомирова, Б. А. Савельев, В. Г. Ходецкий. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1975. 236 с.

⁹ Музейна справа на Харківщині: становлення і розвиток : наук.-допоміж. Покажчик. Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка». уклад. Т. О. Сосновська, В. О. Ярошик. Харків: [б. в.], 2009. 265 с.

¹⁰ Музейна справа на Харківщині: становлення та розвиток: наук. – допом. покажч. / уклад. Т. О. Сосновська, В. О. Ярошик ; наук. ред. С. М. Куделко. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 228 с.

Третя група джерел – каталоги досліджуваних музеїв за різні роки^{1,2}, завдяки яким можна було дослідити наповнюваність музеїв у різні періоди їхнього існування³.

Ще одна важлива група джерел – сайти Харківського університету та його музеїв^{4,5}, на яких представлено фото-, відеоматеріали, історію розвитку і зібрання окремих колекцій, а також інформацію про керівників та працівників музеїв у різні періоди.

Ми використали також усні розповіді про музеї університету О. Г. Павлової, С. М. Куделка, І. Б. Шрамко та інших співробітників історичного факультет Каразінського університету.

Використання великої кількості джерел підтверджує науковість отриманих результатів.

¹ Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета. Коллекция гравюр А. Н. Алферова. Общий обзор, оценка и каталог её, составленные Н. И. Черноволотом. Харьков : Паровая тип. и литограф. М. Зильберберг и С-вья, 1911. 289 с. : 34 ил.

² Систематический каталог вещей, находящихся в технологическом кабинете Имп. Харьковского университета. Харьков: Тип. ун-та, 1845. 10 с.

³ Музей історії Харківського університету. Museum of History of Kharkiv University: [Буклет] / Укладачі: В. Ю. Іващенко, І. В. Калініченко, Є. С. Марченко, Є. П. Пугач. Харків: НМЦ «СД», 2007. 14 с.

⁴ Історія музею. URL: <http://www-museum.univer.kharkov.ua/history/index.htm>

⁵ Музей археології. URL: https://www.univer.kharkov.ua/ua/general/structure/scientific_institutions/museums/archeology

РОЗДІЛ II.

ХАРАКТЕРИСТИКА МУЗЕЙНИХ ЗІБРАНЬ

Початок колекціонування в Харківському університеті заклав основи розвитку музейної справи в Харківській губернії. Традиція збирання колекцій різноманітних творів мистецтва, пам'яток історії, зразків природних матеріалів, зразків фауни і флори дала поштовх виникненню та розвитку музейної справи в Україні.

Слід зазначити, що в XIX ст. Харків став одним із перших губернських міст Російської імперії, де зацікавилися колекціонуванням творів мистецтва, етнографічних та археологічних експонатів, які на той час називали «рідкостями»¹.

Харківський Імператорський університетом було засновано у 1804 р. У перші десятиріччя існування у Харкові Імператорського університету (одного з шести тогочасних вищих навчальних закладів Російської імперії) наука у ньому розвивалась під безпосереднім «європейським впливом», оскільки «на початку 1805 р. викладацький корпус університету формально складався з 13 німців, 4 французів, 4 росіян, 1 українця, 2 сербів та 1 поляка. У 1810 р. з 26 викладачів університету 20, тобто 80%, були іноземцями»².

У Російській імперії це було важливим елементом нової «західноорієнтованої» (класицистичної) культури, показником освіченості. «Цей процес відбувався під впливом багатьох факторів, найважливішими з яких були: по-перше, археологічні відкриття на півночі Росії, що надали дослідникам класичної давності («antiquitates») нового широкого матеріалу; по-друге перенесення на російський ґрунт та засвоєння російськими

¹Литовко Т. Мистецтво Сходу в етнографічних зібраннях Харкова XIX – початку XX ст. Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2013. Вип. 24. С. 416 – 436. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VInam_2013_24_43. (дата звернення 09.11.2021) та ін.

²Куліш С. Формування науково-педагогічного колективу Харківського університету у пер. чв. XIX ст. // Імідж сучасного педагога. 2014. № 4. С. 35 – 38.

науковцями прийомів і методів західної, головним чином, німецької, класичної філології; по-третє, знайомство з новітньою європейською філософією, ідеї якої запліднили науку про античність і врятували її від омертвіння»¹.

Запрошені з-за кордону професори володіли такими якостями вченого, як «вміння визначати і формулювати проблему, критично розуміти зроблені висновки, сприймати дійсність загалом і в важливих деталях тощо»², тому саме вони у авторських курсах здійснили перші експерименти під час викладання основоположних для свого часу питань мистецтва.

Вітчизняні професори читали університетські курси переважно на основі перевірених підручників зарубіжних авторів і часто не відходили від основних художніх тем німецьких і французьких професорів-енциклопедистів, що було очікуваним експериментом. Завдяки їм, за словами Д. Багалія та Д. Міллера, студенти та харківське суспільство мали можливість не лише познайомитись із носіями західноєвропейської культури, не виїжджаючи з Харкова, а й дізнатися про нові віяння та тенденції в науці та суспільстві³.

Державний Музей природи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна є одним з найстаріших музеїв Європи. Незабаром після відкриття Імператорського Харківського університету в 1805 році попечитель Харківського навчального округу граф С. Потоцький купив у ганноверського аптекаря Грунерит колекцію іноземних предметів, зібраних професором Андре, а в 1807 р. – зоологічну колекцію італійця Четто, яка складалася з

¹ Фролов Э. Русская наука об античности: Историографические очерки. СПб: СПбГУ, 2009. URL: <http://centant.spbu.ru/centrum/publik/frolov/frol001f.htm> (дата звернення 09.11.2021).

² Куліш С. Формування науково-педагогічного колективу Харківського університету у пер. чв. 19 ст. // Імідж сучасного педагога. 2014. № 4. С. 35 – 38 та ін.

³ Іваненко С. О. Українське мистецтво в дослідженнях представників харківської мистецтвознавчої школи першої третини ХХ століття / Дисертація на здоб. наук. ступ. 26.00.01. Теорія та історія культури (мистецтвознавство). Харківська державна академія дизайну і мистецтв. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018 та ін.

багатьох представників тварин, коралів, раковин молюсків, комах, птахів, а також скам'янілостей та мінералів. За обидві колекції було сплачено 39200 рублів асигнаціями. До Харкова ці колекції прибули 2 квітня 1807 р. Ця дата і вважається днем заснування музею. Придбані колекції стали широко використовуватися для проведення навчальних занять і стали основою для створення при фізико-математичному факультеті природничого кабінету, який містив артефакти зоологічних та мінералогічних зібрань.

Першим хранителем зоологічних зібрань природничого кабінету був професор ботаніки Ф. А. Делавінь, а зберігачем мінералогічних зібрань – професор хімії Шнауберт, який прибув в Харків з Німеччини і був призначений на посаду за рекомендацією почесного члена Харківського Імператорського університету видатного поета та філософа І.-В. Гете. У різний час кабінети-музеї очолювали відомі вчені, як правило, професора, що викладали природничі дисципліни, такі як В. М. Черняєв, І. О. Калениченко, А. В. Чернай, П. Т. Степанов, А. С. Брандт, О. М. Нікольський, А. Д. Масловський, І. М. Поляков, Н. Д. Борисяк, А. С. Бріо, А. С. Леваковській, О. В. Гуров, Д. М. Соболев, Л. І. Корякін та ін.

Одним з найвидатніших серед них був професор І.А. Криницький, який очолював музей з 1826 по 1836 роки, і зробив великий внесок в його подальший науковий розвиток. За цей час колекції музею вирости майже в чотири рази і містили 7924 одиниці зберігання. Колекції були науково систематизовані, складені їх перші каталоги, створено міжвідомчу лабораторію для визначення, препарування і монтажу зібраного матеріалу, організовані перші експедиції. Фонди музею поповнювалися за рахунок покупки колекцій, іноді до 1000 експонатів, за кордоном, головним чином в Німеччині. У збагаченні колекцій активно брали участь вчені, громадські діячі та невідомі любителі природи. До числа найбільш відомих слід віднести почесних членів Харківського університету І.-В. Гете і

О. Гумбольдта. Надходили дарунки і від приватних осіб, випускників і співробітників університету. Так, попечитель Харківського навчального округу граф С. Потоцький подарував кабінету перші метеорити, які стали початком метеоритної колекції музею: кам'яний, який впав на території Смоленської губернії, і частина першого відомого в Росії метеорита, знаменитого «Палласова заліза». У залах музею зберігаються смарагд і макет самородного золота, подаровані музею в середині XIX століття царською сім'єю. У 1877 році лікар П. М. Савченко передав в кабінет раковини молюсків, зібрані під час кругосвітньої подорожі на кліпері «Гайдамака». У 1903 році професор ботаніки В. М. Арнольд, після експедиції на острови Зондського архіпелагу, передав музею колекцію коралів, молюсків і змій.

Інтенсивне нарощування фондів колекцій призвело до того, що вже до свого сторіччя з дня заснування зоологічний і мінералогічний кабінети цілком могли претендувати на статус музеїв. Музеї стали місцем зберігання унікальних наукових цінностей. У той час експозиції музеїв, головним чином, були представлені у вигляді систематичних колекцій мінералів і гірських порід, а також колекцій скелетів, вологих препаратів і опудал тварин. Зоологічні та мінералогічні зібрання кабінетів займали окремі приміщення і мали свої бібліотеки. Формальне ж їх об'єднання відбулося тільки в 60-і роки XX століття після передачі музею будинку по вулиці Трінклера, побудованого в 1903 році за проектом архітектора В. В. Величка. Ця споруда є пам'яткою архітектури XX століття. Успіх розбудови національної незалежної демократичної держави багато в чому залежить від освоєння багатовікової культурної спадщини народу, хранителями та популяризаторами якої є музеї. Діяльність музеїв важливий засіб успіху у вихованні національної гідності. Для усвідомлення складності та значущості науково-дослідної та просвітницької роботи музеїв потрібно узагальнити досвід та напрацювання минулих поколінь вітчизняних науковців та

музейних працівників. У процесі створення музеїв в Україні та формуванні їх колекцій визначну роль відіграли наукові товариства, комітети та інші об'єднання творчої інтелігенції та передової громадськості на різних етапах історії.¹

На початковому етапі джерелом збору були надходження унікальних речей, пов'язаних з навчальним процесом, а саме – пожертвування. А першими жертводавцями були професори, які долучилися до цієї благородної справи та інші особи з місцевої громади.

Так, професор Тимковський подарував дві старовинні бердиші і сокиру. Слід також відмітити, що не без участі цього професора один із поміщиків Полтавської губернії (Максимович) пожертвував 17 німецьких залізних стріл різних видів, знайдених на лівому березі Дніпра, де за часів хана Батия була велика битва. Професор І. С. Ризський приніс у дар глиняний посуд – амфору, знайдену на місці стародавньої Ольвії, а також уламки інших керамічних посудин, і серед них мідний уламок із зображенням російської літери Б.²

У перші роки існування університету були створені кабінети раритетів та антикваріату («рідкостей і старожитностей»), а колекція поступово поповнювалася різноманітними колекціями творів мистецтва та рідкісними експонатами.

У створений в 1807 році кабінет старовини презентував цікаві та цінні речі доктор Лабанда, зібрані ним підчас навколосвітньої подорожі з Крузенштерном, які стосуються етнографії жителів Маркізьких островів³.

¹ Див.: Куріло О. Ю. Внесок наукових товариств та комітетів у створення музеїв та їх археологічних колекцій в Україні. О. Ю. Куріло // Український музей. Збірка наукових праць. – Київ, 2003. С. 37 – 43.

² Лапина М. С. *Musaeum – memoria temporum, hominum, factorum*. У истоков Музея изящных искусств и древностей Харьковского университета. // *Universitates*. Наука и просвещение. 2013. № 1. С. 54 – 69.

³ Багалея Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т. 1 (1802–1815 гг.). Харьков: Тип. и лит. М. Зильберберга, 1893–1898. 1204 с.

Поряд із зразками матеріальної культури зайняли своє місце – як дар від курської лікарської управи – шість каменів, вийнятих у хворих, які страждали кам'яною хворобою. Іншими словами, асортимент раритетів був випадковий і дуже широкий, так само, як і перелік імен дарувальників. Проте зібрання в кабінеті старовини збільшувалося. Пожертвування різного значення тривали протягом усієї історії університету. Примітно, що факт пожертвування розглядався на засіданні Ради університету з наступним оголошенням подяки дарувальнику.

Подаровані предмети спочатку надходили до технологічного кабінет, до спеціального відділу, і надалі увійшли до «Систематичного каталог речей, що знаходиться у технологічному кабінеті», виданий 1845 року¹.

Важливим є те, що надходження до університетських зібрань йшли систематизовано, відповідно до вимог та запитів відділень, тобто факультетів. Університет цілеспрямовано набував окремих предмети та цілих колекцій, що представляли інтерес та цінність для навчальних занять, а також розширення освіти та художнього виховання студентів.

Слід зазначити, що саме на початку 1804 року граф С. О. Потоцький приніс у дар університету колекцію, що складається з 820 срібних та 20 золотих монет, і надалі продовжував поповнювати її іншими рідкостями. Число дарувальників монет збільшувалося, пожертвування йшли майже щороку. Так було створено мюнц-кабінет – нумізматичний кабінет. Усі питання, пов'язані з освітою, були централізовані та вирішувалися на рівні державних установ і безпосередньо у Санкт-Петербурзі. Спочатку речі, що надходили до мюнц-кабінету, передавалися безпосередньо ректорам університету, а з 1829-го було затверджено посаду завідувача. Дві колекції,

¹ Систематический каталог вещей, находящихся в технологическом кабинете Императорского Харьковского университета. Харьков: Тип. ун-та, 1845. 10 с.

що були надбанням Харківського університету, склали основу майбутнього Музею витончених мистецтв та старожитностей¹.

Хоча колекціями такі збірки на початковому етапі можна називати умовно. Причинами виникнення такого кабінету було: дублювання досвіду Петербурзької Кунсткамери створеної ще на початку XVIII ст. та необхідність створення такого кабінету, яка була вказана в університетському Статуті.

Таким чином, у 1807 р. було засновано Кабінет рідкостей², музейні колекції якого стали основою для низки університетських музеїв, таких як Музей красних мистецтв, зоологічний, етнографічний, археологічний, анатомічний. Музей красних мистецтв був заснований в 1837 р. і протягом тривалого часу був єдиною у місті скарбницею пам'яток історії та мистецтва³.

Спочатку предметів у кабінеті рідкостей, у якому зберігалися та художні зразки, було мізерно мало. У 1829 році їх налічувалося всього 73. До 1 січня 1835 число їх збільшилося до 103 предметів, придбаних шляхом пожертв⁴. У 1835 році із твердженням «Загального статуту імператорських Російських університетах» у структуру університетів був включений Музей образотворчих мистецтв, на утримання якого виділялася сума 200 рублів.⁵

¹Див.: Лапина М. С. *Musaeum – memoria temporum, hominum, factorum. У истоков Музея изящных искусств и древностей Харьковского университета // Universitates. Наука и просвещение. 2013. № 1. С. 54 – 69.*

²Рибальченко Л. Л. XII Археологічний з'їзд і проблема створення музею місцевої історії та культури у Харкові // Проблеми історії та археології України. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції до 100-річчя XII Археологічного з'їзду в м. Харкові 25–26 жовтня 2002 року. Харків, 2003. С. 175.

³Редин Е. К. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета (1805–1905): К истории университета. Записки Императорского Харьковского университета. Харьков, 1904. Кн. 3. С. 43-106.

⁴Багалея Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т.2 (1815–1835). Х.: Тип. и лит. М. Зильберберга, 1904. 1136 с.

⁵Лапина М. С. *Musaeum – memoria temporum, hominum, factorum. У истоков Музея изящных искусств и древностей Харьковского университета. Universitates. Наука и просвещение. 2013. № 1. С. 54 – 69.*

Організація музею пов'язана з ім'ям Карла Симона Моргенштерна, професора філології, красномовства та естетики. У викладання цих предметів він вносив ідею гуманізму, художнього сприйняття та смаку. Створювати музей йому довелося «ab ovo» (з самого початку), і з цією метою він встановив зв'язок із деякими особами з-за кордону задля доставляння ними невеликих зборів картин, гравюр, малюнків, а також гіпсових копій із творів античної скульптури, монет тощо¹. А в 1808-1809 роках він здійснив тривалу поїздку за кордон по Німеччині, Франції, Італії та Швейцарії для поповнення своєї наукової освіти, а також для придбання деяких предметів мистецтва для музею. К. С. Моргенштерн був одним з діяльних членів університетської корпорації та, працюючи як викладач, поєднував інші обов'язки, у тому числі директора бібліотеки. Його особиста бібліотека налічувала 7000 книг, головним чином у галузі класичної філології, естетики, археології, історії, а також чимало було картин, портретів, гравюр, медалей, монет та ін. К. С. Моргенштерн за життя склав докладний систематичний каталог, згідно якого всі зібрання були через заповіт подаровані університету. Музей розташовувався на нижньому поверсі центрального корпусу університету і не тільки служив для занять з історії мистецтв, але згодом став загальнодоступним².

Художня колекція університетського музею красних мистецтв почала складатися з моменту його заснування в рамках декількох університетських науково-допоміжних установ. Проектом першого Статуту університету передбачалося, що одним з його відділів повинна стати місцева академія мистецтв. Піклуючись про здійснення цієї ідеї, В. Н. Каразін у

¹ Петухов Е. В. Императорский Юрьевский, бывший Дерптский университет за сто лет существования (1802–1902): ист. очерк. Т. 1. Первый и второй периоды (1802–1865). Юрьев: [б. и.], 1902. 620 с.

²Лапина М. С. Musaeum – memoria temporum, hominum, factorum. У истоков Музея изящных искусств и древностей Харьковского университета // Universitates. Наука и просвещение. 2013. № 1. С. 54 – 69.

1804 р. придбав цінну колекцію гравюр Ф. Аделунга. Це було перше придбання, яке увійшло в колекцію майбутнього університетського музею красних мистецтв¹.

Із 1805 р. колекція знаходилися в університетській бібліотеці², а з 1877 р. – у Музеї красних мистецтв і старожитностей. Варто зазначити, що до 1837 р. в університеті спеціальну художню колекцію не збирали. Практично всі надходження спочатку концентрувалися у кабінеті малюнка й живопису, кабінеті старожитностей, нумізматики (мінц-кабінеті), пізніше – архітектурному³.

Збірка Ф. Аделунга мала для кабінетів малюнка і живопису важливе значення, оскільки стала прикладом у вивченні мистецтва малюнку, орнаментальних мотивів, а також використання робіт студентами на практиці⁴.

Напередодні відкриття університету, у 1803 р. для кабінету малюнка й живопису Василь Каразін придбав навчальні посібники, бюсти тощо, на суму 100 рублів, станки для тиснення картин і фарби на 200 рублів, у 1805 р. придбав ландшафти із Лондона, а в 1806 р. естампи на 302 рубля⁵.

Вже з 1814 року, колекція в університеті почала збільшуватися та поповнюватися завдяки подарункам від меценатів або за рахунок університету. До прикладу, до кабінеті малювання та розпису,

¹ Куделко С. М., Павлова О. Г. З історії музейної справи на Харківщині // Музейна справа на Харківщині: становлення та розвиток: наук. – допом. покажч. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 228 с.

² Багалеї Д. И. История города Харькова за 250 лет существования (1655–1905): истор. моногр. В 2 т. Репр. изд. Харьков: [б. и.], 2004. 982 с.

³ Музейна справа на Харківщині: становлення і розвиток : наук.-допоміж. покажчик. Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка». Уклад. Т. О. Сосновська, В. О. Ярошик. Харків: [б. в.], 2009. 265 с.

⁴ Багалеї Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). В 2 т. Т. 1: 1802–1815. Харьков: Тип. и литогр. Зильберберга, 1893–1898, 1904. 1204 с.

⁵ Фойгт К. Историко-статистические записки об императорском Харьковском университете и его заведениях от основания университета до 1859 года. Харьков: [б. и.], 1859. 173 с.

отримали зразки в техніці літографії з оригінальних картин і бюстів, наданих Товариством заохочення художників; літографічні копії картин Ермітажу, творів російських художників, етюдів, пейзажів. З оригінальних статуй було зроблено скульптурні копії та кілька менших гіпсових статуй на міфологічну тематику, 163 зразків графіки, а також дві картини (подарунок графа Северина Потоцького)¹.

Другий Університетський статут від 1835 р. передбачав влаштування при вищому навчальному закладі музеїв, особливо Музею образотворчого мистецтва та старожитностей². Така ідея вразила професора О. Валицького (професор класичних мов та старожитностей). На його замовлення Академія мистецтв виготовила для музею гіпсові копії старовинних античних статуй³, а саме: два панкратіоністи (давньоримські статуї бійців), Боргезький борець, Венера Медіцейська, торс Геркулеса Бельведерського, Венера Калліпігос, Меркурій Флорентійський і ін.

Усі зліпки, замовлені в Академії мистецтв, були копіями статуй, що зберігалися в музеях Флоренції та Луврі⁴. І хоча вважалося, що це статуї пізнього часу, проте вони дають уявлення про античну скульптуру. Отримання університетом цього замовлення супроводжувалося труднощами перевезення з Санкт-Петербурга до Харкова, враховуючи якість доріг, тому цілими дійшли лише три зразки. Так, О. Валицький вніс свіжі віяння у життя університету.

¹ Борис Т. Формування художніх колекцій при університетах України (XIX – початок XX ст.) // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер.: Істор. науки. 2013. № 21 (269). С. 150 – 155.

² Багалеї Д. І. Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет существования (1655–1905): истор. моногр. В 2 т. Репр. изд. Харьков: [б. и.], 2004. 982 с.

³ Музейна справа на Харківщині: становлення і розвиток: наук.-допоміж. показчик. Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка». Уклад. Т. О. Сосновська, В. О. Ярошик. Харків : [б. в.], 2009. 265 с.

⁴Лапина М. С. Musaeum – memoria temporum, hominum, factorum. У истоков Музея изящных искусств и древностей Харьковского университета // Universitates. Наука и просвещение. 2013. № 1. С. 54 – 69.

Слід також зазначити, що Харківський університет набув чималого досвіду у суто мистецьких студіях. Особливо протягом XIX ст. Велике значення університетська корпорація надала естетиці, різним видам мистецтва.

Це сприяло розвитку колекціонування в стінах університету, відкриттю Музею образотворчого мистецтва (витончених мистецтв) та старожитностей, створенню кафедри історії та теорії мистецтва. Імена багатьох викладачів та випускників вишів пов'язані із започаткуванням та розвитком мистецької освіти та дослідження історії розвитку мистецтва (від засновника Університету В. Н. Каразіна, професорів Д. І. Каченовського, О. І. Кирпічнікова, О. М. Деревецького, О. І. Білецького до рівня професійних мистецтвознавців високого рівня Є. К. Редіна, М. Ф. Сумцова, Ф. І. Шміта, тощо). Їхня наукова та освітня діяльність сприяла становленню мистецтвознавства як наукового відділу історії мистецтва та як наукового напрямку Харківського університету.¹

У колекції Ф. Аделунга було 2477 гравюр і малюнків. За тематикою це були твори історичного, портретного, пейзажного та інших жанрів. Найціннішими були 59 гравюр і малюнків XVI-XVII ст. ст., які належали художникам А. Дюреру, Гольціусу, Ван Діку, Вуе, Менгу та іншим видатним митцям.

Важливо, що у колекції Ф. Аделунга, крім гравюр, були також копії картин популярних художників відомих західноєвропейських малярських шкіл. Примітно, що до 1837 року в університеті не було складено спеціальної колекції мистецтва. Художньо-мистецькі здобутки спочатку зосереджувалися на вивченні живопису та малярства, вивченні монет, вивчення антикваріату і згодом – архітектури. Саме в цих науково-допоміжних установах

¹ Павлова О. Г., Куделко С. М. Музеєзнавство, мистецтвознавство та пам'яткознавства на історичному факультеті ХНУ імені В. Н. Каразіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2015. Вип 50. С. 145 – 153.

університету було закладено підвалини майбутнього художнього музею. Звичайно, деякий час ці експонати мали більше практичне, ніж естетичне значення¹.

Новою стадією в оформленні колекції музею став подарунок від випускника університету І. Бецького. У 1856–1858 рр. колекція університету була поповнена, подарованими Іваном Єгоровичем Бецьким 543-ма творами мистецтва, авторами яких були відомі майстри XVI–XVIII ст. (Ф. Фуріні, Л. Мехус, А. Саккі, П. да Картон, Д. М. Креспі та ін.), їх було представлено в картинній галереї – «мініатюрі європейських картинних галерей». Живописна колекція складалася з робіт болонської та флорентійської шкіл. Була зібрана вона у Флоренції і оцінювалася у 3000 крб.²

Після реставрації колекції, проведеної харківським художником Є. І. Волошиновим, живописні твори склали першу у Харкові картинну галерею (1857 р.). 1858 р. був надрукований «Каталог картинної галереї Імператорського Харьковского университета. Каталог картин разных итальянских школ, преимущественно XVI–XVII столетий, собранных во Флоренции и принесенных в дар Императорскому Харьковскому университету членом корреспондентом онаго, коллежским секретарем И. Е. Бецким в 1857 году», упорядкований згідно з реєстрами наданим колекціонером³.

На початковому етапі І. Бецький представив 170 картин, а потім ще 373 роботи. За словами І. Бецького, ця збірка мала стати важливим внеском у викладання історії мистецтв у Харківському університеті, а також у набуття

¹ Куделко С. М., Павлова О. Г. З історії музейної справи на Харківщині // Музейна справа на Харківщині : становлення та розвиток : (наук.-допоміж. покажч.). Харків, 2009. С. 4 – 17.

² Мельничук Л. Ю. Іван Єгорович Бецький – колекціонер, видавець, меценат // Художня культура. Актуальні проблеми : Науковий вісник. Київ, 2008. С. 483 – 490.

³ Мельничук Л. Ю. Іван Єгорович Бецький – колекціонер, видавець, меценат // Художня культура. Актуальні проблеми : Науковий вісник. Київ, 2008. С. 483 – 490.

естетичної насолоди. Під час перебування у Флоренції І. Бецькому вдалося зібрати важливу колекцію картин італійської школи «не перших майстрів, а їхніх учнів». Головною відмінністю колекціонера І. Бецького слід вважати його увагу до естетичного впливу художнього твору на глядача. Зазначимо, що І. Бецький намагався розібратися в такому складному і вимогливому питанні, як оцінка художніх творів. Подарована колекція І. Бецького дала ще один поштовх до створення картинної галереї в Харківському університеті¹.

Благодійна діяльність І. Бецького тривала і в наступні роки. У 1868–1880 рр. до університету надійшли: старовинні гравюри, гравюри, літографічні альбоми, твори з історії мистецтва тощо.

Благодійницька діяльність І. Бецького продовжувалася усі наступні роки. Між 1868–1880 рр. до університету надійшли: старовинні гравюри, книги з граверного мистецтва, альбоми літографій, праці з історії мистецтва та інші предмети.

Саме завдяки дарункові І. Бецького мистецька колекція, яка існувала в університеті з часу його створення, набула музейного рівня: «Новая эра для музея наступила с 1855 г. – с начавшихся пожертвованной И. Бецкого...»².

Саме колекція Бецького дала поштовх для Музею красних мистецтв та старожитностей Харківського університету, відкритого для широкого загалу в 1861 р. У подальшому, доля колекції була досить сумною, оскільки у післяреволюційний період реорганізацій експонати були передані картинній галереї. Пізніше, у роки Другої світової війни значна частина фондів була втрачена.

¹ Побожій С. І. Традиції колекціонування на Слобожанщині: Приватні і корпоративні колекції. Перспективи розвитку. Сумський обласний краєзнавчий музей: історія та сьогодення : зб. наук. ст. ред. Терентьев В. С. Суми: МакДен, 2005. С. 85 – 94.

² Див.: Редин Е. К. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета (1805–1905): К истории университета // Записки Императорского Харьковского университета. Харьков, 1904. Кн. 3. С. 43 – 106.

З 1864 року Музей красних мистецтв і старожитностей зазнав деяких змін. Збірки кабінетів архітектури, раритетів та антикваріату, малювання та живопису залишилися без змін, за винятком кімнати нумізматики, яку перенесли в окреме приміщення¹.

Зі створенням у 1863 р. кафедри теорії та історії мистецтва до неї приєднали музей, а його колекції розділили. Музейні предмети археологічного та етнографічного характеру були передані до кабінету нумізматики. Музей став називатися Музеєм образотворчого мистецтва. Згідно з Положенням університету, музеєм керував деканч історико-філологічного факультету. Серед керівників музею був відомий вчений О. Потебня, який багато зробив для його оформлення та облаштування. Цю функцію він виконував з 1867 по 1884 роки. Головним підсумком діяльності О. Потебні та його помічника Г. Чирікова став опис і каталогізація колекції².

Активним діячем у справі збору експонатів для музею став Д. І. Каченовський, професор юридичного факультету. Саме за безпосередньої та найактивнішої участі Дмитра Івановича Каченовського у Харківському університеті було створено Музей образотворчих мистецтв. Завдяки ініціативі, енергії та компетентності Д. І. Каченовського університетський Музей став володарем унікальних зібрань репродукцій шедеврів європейського мистецтва. У колекцію увійшли:

- 1) хромолітографічні знімки з найкращих картин XIV та XV століть;
- 2) гравюри;
- 3) фотографії;
- 4) скульптурні зліпки;

¹ Борис Т. Формування художніх колекцій при університетах України (XIX – початок XX ст.) // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер.: Істор. науки. 2013. № 21 (269). С. 150 – 155.

² Харківський університет – рідному місту. Харків: НМЦ «СД», 2004. 200 с.

5) літературні посібники (біографія давніх майстрів).

Іншою важливою колекцією була колекція дослідника гравюри Аркадія Миколайовича Алфьорова. У 1873 році за заповітом А. М. Алфьорова до університетського музею було передано близько півсотні картин голландських і фламандських художників, чотири картини Івана Айвазовського, 421 аркуш оригінальної графіки і близько трьох тисяч гравюр¹.

Перший професійний історик мистецтва в Харківському університеті, який очолював Музей красних мистецтв і старожитностей, Є. Редін назвав цю колекцію «чудовою... яка може стати окрасою західноєвропейського музею»².

У свою чергу А. Алфьоров успадкував вказану колекцію від свого батька – архітектора-любителя, який усі свої доходи витрачав на поповнення колекції.

Одне з центральних місць у колекції займають праці живописців з Нідерландів, Фландрії, Голландії. Окрасою зібрання є картина «Хрещення ефіопського вельможі» Яна ван Скорела.

У даній колекції голландське мистецтво XVII ст. репрезентоване такими основними жанрами образотворчого мистецтва як: портрет, пейзаж, побутова сцена, натюрморт. Зокрема, варто виділити – «Портрет мореплавця» Адріана Вердула, «Морський пейзаж» Симона де Влігера, «Улов риби» Класа Моленара, «Христос у храмі» Гербрандта Янса ван ден Екхаута, твори великого Рембрандта, «Сніданок» Ханса ван Санта.

¹ Мельничук Л. Ю. Мистецька колекція Аркадія Алфьорова і Музей красних мистецтв і старожитностей харківського університету. // MUSEUM STUDIES, MONUMENT STUDIES. Riga, Latvia July 16–17, 2021. С. 69-73. [URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/150/4450/9388-1?inline=1](http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/150/4450/9388-1?inline=1) (дата звернення 09.11.2021).

² Редін Е. К. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета (1805–1905): К истории университета // Записки Императорского Харьковского университета. Харьков, 1904. Кн. 3. С. 43 – 106.

Фламандський натюрморт представлений полотнами Дірка Фалькенбурга. Із сучасних творів у колекції були пейзажі братів Освальда і Андреаса Ахенбахів, Теодора Вергаса, Пітера Герардуса ван Оса, чотири живописні твори Івана Айвазовського, написані художником у Харкові в 1854–1855 рр.¹ Варто відмітити, що Айвазовський і Алфьоров перебували у дружніх стосунках.

Необхідно вказати, що у даній колекції налічувалося 20 гравюр Дюрера: гравюри на міді – «Кухар із дружиною» (див. Додаток А), «Морське страховисько», «Чотири відьми» та інші, також дев'ять ксилографій із серії «Великі страсті»². Цінною є гравюра нідерландського художника Лукаса Хейгенса ван Лейдена (Луки Лейденського) «Молочниця» (див. Додаток Б).

Серед графічної частини колекції особливої уваги заслуговую зібрання голландського малюнка, яке навіть після втрат вважають одним із найкращих в Україні. Воно містить велику кількість творів художників XVII ст. – XIX ст., а саме: Яна ван Гойєна, Пітера Молейна, Алберта Кейпа, Йоханеса Леманса, Алларта Евердінгена, Яна Лівенса, Корнеліса Сафтлевена. Йоганнеса Босбоома, Йозефа Израельса, Георгіуса Яна ван Оса та ін.³

Щодо італійського мистецтва в колекції, необхідно згадати, про митців XVI – XVIII ст., таких як: Аннібале Караччі, Франческо Парміджаніно,

¹ Мельничук Л. Ю. Мистецька колекція Аркадія Алфьорова і Музей красних мистецтв і старожитностей Харківського університету. // MUSEUM STUDIES, MONUMENT STUDIES. Riga, Latvia July 16–17, 2021. С. 69–73. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/150/4450/9388-1?inline=1> (дата звернення 09.11.2021).

² Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета. Коллекция гравюр А. Н. Алфорова. Общий обзор, оценка и каталог её, составленные Н. И. Черноволотом. Харьков: Паровая тип. и литограф. М. Зильберберг и С-вья, 1911. 289 с.: 34 ил.

³ Мельничук Л. Ю. Мистецька колекція Аркадія Алфьорова і Музей красних мистецтв і старожитностей Харківського університету // MUSEUM STUDIES, MONUMENT STUDIES. Riga, Latvia July 16–17, 2021. С. 69–73. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/150/4450/9388-1?inline=1> (дата звернення 09.11.2021).

Джованні Тьєполо. Також були представлені малюнки німецьких художників – Генріха Рооса, Йоганна Фрідріха Олександра Тіле, Йоганна Гретлера, Андреаса Ахенбаха. Французька графічна школа презентована сангінами Едма Бушардона, акварелями Панкраса Бесса.

Варто згадати і про австрійського художника Августа Петенкоффена («Хлопчик із глечиком» (олівець, акварель)), данського скульптора Бертеля Торвальдсена (малюнок «Карітас»), бельгійського митця Шарля Анрі-Жозефа Лейкерта («На березі моря» (сепія, пензель)). Твори російської школи графіки були представлені нечисленними роботами ХІХ ст. – ескіз-сепією Карла Брюллова, малюнок пером І. Шишкіна тощо.¹

Колекційне зібрання Аркадія Алфьорова з Музею красних мистецтв і старожитностей Харківського університету, з часом, у ХХ ст., внаслідок чисельних музейних реорганізацій перерозподілено у різні музеї Харкова.

Музей археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна майже ровесник самого університету. Підвалини для археологічних досліджень та створення колекції старожитностей у Харківському університеті були закладені Університетським статутом 1804 р.

У 1807 р. при університеті було засновано Кабінет старожитностей, основною задачею якого було накопичення та збереження археологічного матеріалу. У тому ж році до кабінету надійшли предмети старовини, привезені з Ольвії та Воронежської губернії. Приблизно в той же час доктором Ландбадом у кабінет старожитностей була пожертвована етнографічна колекція, зібрана ним під час першої російської кругосвітньої експедиції в 1803–1806 рр. під керівництвом І. Ф. Крузенштерна. Однак колекція кабінету старожитностей поповнювалася вкрай повільно. Так, у 1835 р. вона

¹ Мельничук Л. Ю. Оригінальна графіка в українських зібраннях ХІХ ст. Колекція Аркадія Алфьорова // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених. Дрогобич, 2020. № 34. С. 23 – 29.

нараховувала всього 103 експонати. У 1837 р. при Харківському університеті був створений Музей витончених мистецтв та старожитностей, куди були передані колекції різних кабінетів, у тому числі кабінету старожитностей і мюнцкабінету. Однак протягом усього ХІХ ст. колекція поповнювалася спорадично, в основному за рахунок пожертвувань. Таке становище визначалося тим, що планованих археологічних розкопок в цей період практично не проводилося. Крім того, багато артефактів передавалися і зберігалися у геологічному кабінеті університету.

У ході підготовки та проведення в Харкові ХІІ Археологічного з'їзду на території краю були розгорнуті масштабні дослідження. Знахідки цих експедицій, а також старожитності з приватних колекцій були представлені на виставці ХІІ Археологічного з'їзду, яка почала діяти у серпні 1902 р.

Виставка користувалася великою популярністю у харків'ян та гостей міста. За два тижні роботи виставки її відвідали понад 30 тис. чоловік. Після цього більша частина матеріалів виставки перейшла до фондів Музею витончених мистецтв та старожитностей Харківського університету, що дало змогу створити при ньому окремий археологічний відділ.

Коли Археологічний музей став самостійною науковою установою, точно невідомо, але з 1919 р. він уже згадується в літературі. Посаду директора музею обійняв проф. О. С. Федоровський, один із провідних українських археологів 20-30-х рр. ХХ ст.

У 1920 р., у зв'язку з реорганізацією Харківського університету, Археологічний музей отримав статус міського. Музей було переведено до окремого, більш просторого приміщення. Робота музею йшла в різних напрямках. Пріоритет належав науково-дослідній праці, яка виявлялася в збиранні речового та фактичного матеріалу за допомогою археологічних розвідок і розкопок, придбання речей. Популяризація культурної спадщини виражалася у проведенні екскурсій та спілкуванні з кореспондентами.

У той же час, проводилася й наукова обробка зібраних матеріалів: класифікація колекцій, опис та змальовування артефактів, підготовка до друку наукових видань, а також складання археологічних мап.

В підсумку, через бурхливі події ХХ століття, такі як національно-визвольні змагання 1917–1922 рр., Перша та Друга світові війни, колекція зазнала значних чисельних втрат.

Наповненням колекцій музею займався і О. О. Потебня. Від нього музей отримав цінні твори мистецтва, а саме: І. Шишкін «Ялиновий ліс» (див. Додаток В) за 500 рублів, Г. Мясоедова «Молитва в полі під час посухи» за 2500 рублів, колекцію гравюр Ж. Еделінга та акварелей англійського майстра. У 1881 році О. Потебня передає управління музеєм професору О. Кірпічникову, який змінився у 1884 році. М. Сумцовим¹.

Досить вагомий внесок для Харківського університету зробив його випускник – А. М. Матушинський, який у 1886 році подарував значну кількість художніх творів.

З 1884 року музей діяв під керівництвом М. Ф. Сумцова. Протягом двох років разом з іншими вченими він продовжував вивчати, поповнювати та систематизувати художню колекцію. За його пропозицією університетський комітет звернувся до Академії мистецтв у Санкт-Петербурзі з проханням надіслати картини з колекції А. І. Куїнджі. Завдяки М. Сумцову до музею надійшло 16 картин².

¹Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях Императорского университета св. Владимира (1834–1884). Изданы под редакцией ордин.-проф. В. С. Иконникова. Киев: В типографии Императорского университета Св. Владимира, 1884. 523 с. URL: <http://www.rare.univ.kiev.ua/eng/showbook/showbook.php3?0470699>

² Павлова О. Г. Мистецтвознавча діяльність професора Харківського університету М. Ф. Сумцова (до 150-річчя з дня народження) // Вісн. Харк. нац. ун-ту. Історія. Харків: НМЦ «СД», 2004. Вип. 36 (633).С. 12 – 21.

На початку ХХ ст. музеям приділяється більше уваги – розширюються фонди, збільшується фінансування, здійснюється діяльність по їх популяризації.

Початок Першої світової війни у 1914 р. перервав «золоте століття» функціонування музеїв вищих навчальних закладів. Ніколи більше ці підрозділи не отримали більше настільки сприятливих умов для розвитку. Університетські Статути ХІХ ст., які поширювали свою дію на під російську Україну, обумовили створення низки музеїв у Харківському, Київському та Новоросійському (Одеса) університетах, оскільки забезпечували юридичний і фінансовий аспекти їхньої діяльності.¹

Таким чином, стає очевидним, що Харківський університет та його музеї стали величезним центром розвитку культури у той період.

У 1920-х років, після завершення громадянської війни та утвердження в Україні комуністичної влади, перед українським суспільством виникла проблема, яким має бути подальший розвиток країни, як мають сформувати нові інститути практично в усіх сферах життя. Влада декларувала початок будівництва соціалістичного ладу, проте його майбутні реальні основи тоді що не були визначені остаточно. Серед іншого, глибокої реорганізації мали зазнати і наука, і музейна справа, що й відображено в низці музеєзнавчих публікацій.²

Музеї Харківського університету в 20-ті рр. ХХ ст. стали основою для створення окремих профільних музеїв. У цей період остаточно сформувався самостійний археологічний музей. Як відомо у 1902 р. у Харкові був проведений ХІІ Археологічний з'їзд. Проведення розкопок та наукової

¹ Муравська С. В. Музеї та колекції вищих навчальних закладів на українських землях (кінець ХVІІ – початок ХХ ст.) / С.В. Муравська // Праці Центру пам'яткознавства: 36. наук. пр. 2014. Вип. 25. С. 120 – 129.

² Кушнір В. Засади музейництва та завдання музейної мережі України у працях музеєзнавців УСРР 1920-х рр. / В. Кушнір // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 36. наук. пр. 2018. Вип. 18. С. 255 – 272.

систематизації отриманих матеріалів, організація під час з'їзду археологічної виставки та поповнення за рахунок цього колекції старожитностей університетського музею дали змогу ставити питання про створення самостійної науково-культурної установи історико-археологічного профілю. Археологічний музей Харківського університету офіційно почав функціонувати з 1919 р. Першим його директором став професор університету, відомий в Україні археолог і музеєзнавець О. С. Федоровський. Деякий час (з 1920 до 1933 р.), в період коли на базі університету функціонував Харківський інститут народної освіти, Археологічний музей існував у статусі міського. Але після відновлення університету у 1933 р. археологічний музей продовжує своє існування у системі університету як підрозділ історичного факультету. З 1998 р. на його базі створений Музей Археології і етнографії Слобідської України.

У роки Другої світової війни була майже знищена колекція музею, яка налічувала біля 200 тисяч експонатів. Наступна діяльність музейних працівників та університетських археологів сприяла відновленню колекції, яка на початку 1990-х рр. нараховувала понад 100 тисяч експонатів. Це дає можливість відтворювати певні етапи розвитку всесвітньої історії та України, представити культуру племен і народів, що населяли нашу територію. Колекція музею також дозволяє проводити різноманітні виставки, активно використовується у навчальному процесі історичного факультету, допомагає вирішувати багато наукових проблем не лише вченим Харкова і України, а й зарубіжним фахівцям.

В 1919 р. на базі університетського музею красних мистецтв та старожитностей, міського художньо-промислового музею та націоналізованих приватних колекцій було створено Музей Українського

мистецтва і Центральний художньо історичний музей ім. Г. С. Сковороди (з 1920 р. музей Слобідської України ім. Г. С. Сковороди).¹

За роки радянської влади університет виріс в найбільший науково-навчальний заклад. У 1920–1932 рр. на його базі працювали Академія теоретичних знань (1920–1921 рр.), Інститут народної освіти (1921–1930 рр.), Інститут професійної освіти і Фізико-хіміко-математичний інститут (1930–1932 рр.).

Музей історії Харківського університету – один із перших музеїв, створених при вищих навчальних закладах України. Він відкрив свої двері для відвідувачів у грудні 1972 р. Організатором і першою головою Ради Музею була проф. В. І. Астахова. За роки свого існування Музей історії Харківського університету здобув визнання одного із кращих центрів музейної справи вищих навчальних закладів. Він був неодноразово нагороджений Почесними дипломами, зокрема, Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (1977 р.), Міністерства культури СРСР (1984 р.). Постановою Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР від 20 грудня 1985 р. Музей історії ХДУ було віднесено до IV категорії. Рішенням Ученої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна від 30 листопада 2001 р. Музей історії був підпорядкований історичному факультету, залишившись, водночас, загальноуніверситетською структурою. Того ж року він першим отримав свідоцтво про реєстрацію музею при закладі освіти, видане Харківською обласною державною адміністрацією.²

Була створена Рада музею, яку очолила В. І. Астахова. Під її керівництвом співробітники музею встановлювали зв'язки з ветеранами,

¹ Куделко С. М. З історії музейної справи на Харківщині / С. М. Куделко, О. Г. Павлова // Музейна справа на Харківщині: становлення та розвиток: наук. – допом. покажч. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 228 с.

² Історія музею [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www-museum.univer.kharkov.ua/history/index.htm>

членами родин видатних учених, записували спогади, збирали книги, рукописи, які ставали експонатами музею. Була проведена робота з пошуку документів у центральних й обласних архівах, у рукописних фондах бібліотек. В. І. Астахова згадує: «Ми зібрали дуже багато цікавих експонатів, дещо зробили самі. Наприклад, випросили стіл ректорів із кабінету І. М. Буланкіна. З фізичного факультету нам передали прилади, які зберігалися ще з ХІХ ст. Так поступово формувались музейні фонди. За даними на 1975 р., в основному фондї музею вже зберігалось 8 038 експонатів (із них 1031 знаходилися в експозиції).¹

Музей здійснював навчальну, науково-експозиційну, виховну та просвітницьку роботу, організовував цикли лекцій та виставки, як у музеї, так і поза його стінами. Співробітники музею популяризували історію університету, вели літопис сучасного університетського життя, сприяли вихованню студентства у кращих університетських традиціях. Одним із пріоритетних напрямів роботи музею була профорієнтація молоді. У Харківському університеті з 1961 р. працював факультет громадських професій, який мав на меті надати студентам певні знання та навички з «другої професії», розширити їхній кругозір. Одне з відділень факультету, починаючи з 1972 р., на базі Музею історії готувало екскурсоводів за темами «Історія Харківського університету» та «Історія міста Харкова». За п'ять перших років дипломи екскурсоводів отримали понад 100 студентів. Багато уваги приділялося патріотичному вихованню молоді. У 1970-1980-х роках співробітники музею разом зі студентами брали активну участь у Всесоюзних походах по місцях бойової слави, організовували зустрічі з учасниками Другої Світової війни, вели пошук нових документів, що свідчили про їхні ратні подвиги. Великий емоційний вплив на відвідувачів музею справляла мармурова дошка, на якій золотими літерами були викарбувані імена тих

¹ Музеи высших учебных заведений СССР : аннотированный справочник / Э. И. Тихомирова, Б. А. Савельев, В. Г. Ходецкий. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1975. 236 с.

викладачів, співробітників і студентів, хто загинув, захищаючи батьківщину. Саме в музеї народилася ідея встановлення пам'ятника студбатівцям – бійцям студентських батальйонів м. Харкова. Музей неодноразово нагороджувався почесними дипломами, зокрема, Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Міністерства культури СРСР, ЦК ЛКСМУ та Республіканським Штабом Всесоюзного походу комсомольців та молоді по місцях революційної, бойової та трудової слави (1984 р.).¹

Постановою колегії Міністерства культури СРСР від 25 вересня 1978 року Музею історії ХДУ ім. О. М. Горького було надано звання «Народний музей». Наказом Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР № 1350 від 20 грудня 1985 року Музей історії ХДУ був віднесений до IV категорії і включений до структури університету як самостійний підрозділ.

За роки свого існування музей історії Харківського університету здобув визнання одного з кращих центрів музейної справи вищих навчальних закладів м. Харкова. Співробітники музею надають методичну допомогу в організації музейної справи вузівським та шкільним музеям, беруть участь у науково-методичних семінарах із музеєзнавства.

Варто зазначити, що упродовж радянського періоду історії музеї пройшли складний шлях трансформації із обов'язкових структурних підрозділів ВНЗ із відповідним забезпеченням, до збірок на громадських засадах, що значно знизило їхнє реноме. Навчальну місію продовжували виконувати лише музеї природничого профілю, однак їхня кількість становила заледве третину всіх існуючих на той час музеїв. Натомість решта, у рамках дії нормативних документів, прийнятих у вищих ешелонах влади, перетворилися на майданчики ідеологічної пропаганди.

¹ Іващенко В. Ю., Калініченко І. В., Марченко О. С. Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: історія, сьогодення, перспективи (до 40-річчя з дня урочистого відкриття) // «Луцьковські читання». Матеріали науково-практичних семінарів (2010–2014 рр.).

Таким чином, від початку заснування університету, його колекція розширювалася та поповнювалася цінними експонатами. Підсумовуючи викладену інформацію, варто зазначити, що протягом усього періоду існування музеї Харківського університету залишалися, у першу чергу, навчально-допоміжними закладами та мали забезпечувати навчальний процес.

Окрім того, вони були базовими для наукових досліджень і лише в останню чергу надавали свої колекції для огляду стороннім особам. Проте, після відкриття у місті загальнодоступного міського музею, він став значним культурно-просвітницьким осередком міста.

Для широких верств населення у дореволюційний період, музеї в основному були першими та, скоріше за все, єдиними культурно-просвітницькими установами, які дозволяли засобами наочної демонстрації зробити доступними практично для кожного основні наукові здобутки, надбання вітчизняної, а подекуди і світової культури.

Значна частина цінних та вагомих по значенню експонатів у колекціях музеїв на початку ХХ століття, на жаль мала досить трагічну долю. Через численні воєнні і соціальні конфлікти, що зачіпали територію України та зокрема Харкова, певні зразки мистецтва були знищені, втрачені та перевезені в інші установи та держави.

РОЗДІЛ III.

ПРАЦІВНИКИ МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ

Початок музейної справи у Харкові був пов'язаний з заснуванням у 1804 р. Харківського університету та його навчально-допоміжних установ. У 1807 р. був заснований Кабінет рідкостей, музейні колекції якого заклали низку університетських музеїв (спочатку кабінетів), зокрема Музею образотворчих мистецтв, зоологічного, етнографічного, археологічного, анатомічного.

Як уже зазначалося, у XIX – на початку XX сторіччя на історико-філологічному факультеті університету працювала когорта знаних музеєзнавців. Серед них – М. Ф. Сумцов – український фольклорист, етнограф, літературознавець і громадський діяч, доктор філологічних наук (1885 р.), професор (1889 р.), член-кореспондент Санкт-Петербурзької АН (від 1905 р.), дійсний член УАН (від 1921 – ВУАН) (від 25.01.1919 р.), член Чеської академії науки і мистецтв та низки слов'янських наукових товариств, дійсний член НТШ (від 1908 р.), видатний діяч у галузі вітчизняного музеєзнавства¹.

Головною галуззю досліджень М. Ф. Сумцова була етнографія, особливо фольклор. Його праці вважаються своєрідними підручниками, енциклопедіями у галузі фольклористики, етнографії, символіки мистецтва.

У 1884 році М. Ф. Сумцов був призначений завідувачем Музею витончених мистецтв і старожитностей Імператорського Харківського університету.

¹Сумцов Микола Федорович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2012. Т. 9 : Прил. С. 906 – 944.

У 1904–1918 рр. він очолював Етнографічний музей Харківського історико-філологічного товариства. Микола Федорович був засновником і директором (1920–1922) Музею Слобідської України імені Г. С. Сковороди у Харкові.

Нині на честь вченого названо Харківський історичний музей – один з найбільших музеїв України. Щорічно ця установа приймає більше 200 тисяч відвідувачів, а фондова колекція музею складає понад 330 тисяч предметів.

Ще один відомий музейний працівник – Є. К. Редін – історик мистецтва і археолог. Він є автором фундаментальних досліджень з історії художньої культури Київської Русі, археології періоду раннього християнства, італійського мистецтва доби Відродження, архітектурно-художніх пам'яток Києва, Харкова тощо¹.

У 1893 році вчений був запрошений на посаду приват-доцента до Харківського університету на кафедру теорії та історії витончених мистецтв для читання лекцій². Того ж року він був призначений завідувачем Музею образотворчих мистецтв університету.

У період з 1893 по 1908 рік цим музеєм керував Є. К. Редін. Він розумів, що в університетському музеї має бути достатньо багато фондів, щоб краще засвоювати матеріал, який студенти слухають на лекціях. Керівник доклав багато зусиль, щоб поповнити музей творами вітчизняного та зарубіжного мистецтва. Вчений віддав перевагу не окремим експонатам, а колекціям, які повинні відповідати науковим вимогам.

На думку Є. К. Редіна, Музей образотворчих мистецтв повинен був мати такі колекції: моделі та малюнки відомих архітектурних пам'яток Стародавнього Сходу, античності, середньовіччя, епохи Ренесансу,

¹Філіппенко Р. І., Куделко С. М. Є. К. Редін – професор Харківського університету: Монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 228 с.

² Отчеты о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1892–1916 годы //Записки Харьковского университета. За 1893 г. 1894. Кн. 2. С. 20.

давньоруських храмів; гіпсові зліпки з оригіналів скульптур Єгипту, Ассирії, Фінікії, Передньої Азії, Греції, Риму, Західної Європи, зокрема італійської епохи Відродження; копії кращих зразків живопису та мистецтва всіх епох; зібрання в копіях і оригіналах предметів художньої індустрії різних часів і народів¹.

У результаті в музеї, за п'ятнадцятирічний період завідування Є. К. Рєдіним, було створено нові відділи, а його фонди були поповнені новими предметами. Якщо станом на 1 січня 1893 р. в музеї налічувалося 2 011 предметів на суму 39 517 карбованців 57 коп., то на 1 січня 1908 р. тут зберігалось вже 3 733 предмети².

Збірки та колекції музею поповнювалися добровільними пожертвами. Особливо вони були розширені при підготовці XII Археологічного з'їзду, в якому приймав активну участь Є. К. Рєдін. Його обрали секретарем Харківського підготовчого комітету. Московське археологічне товариство забезпечило вченому «екскурсію» Белгородом та Харківською губернією у 1900 і 1901 рр. Метою поїздки було зібрати найхарактерніші матеріали з історії церковної давнини для Слобідської України: ікони, платни, хрести, богослужбі книги тощо.

Проведення археологічних розкопок і експедицій дозволило значно збільшити кількість експонатів у музеї. Результатом проведеної роботи стало відкриття при ньому відділу старожитностей, внаслідок чого «Музей образотворчих мистецтв» був перейменований на «Музей образотворчих мистецтв і старожитностей». Також, завдяки XII Археологічному з'їзду та величезній роботі, проведеної Є. К. Рєдіним, були засновані нові відділи:

¹ Рєдин Е. К. Харьков как центр художественного образования юга России. Харьков, 1894. С. 33 – 34.

² Отчеты о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1893–1909 годы // Записки Харьковского университета. 1908. С. 191.

церковний, місцевий і історичний. Перший – створений виключно працями Єгора Кузьмича¹.

Є. К. Рєдіну, як добросовісному вченому, було доручено загальну редакцію «Каталогу виставки XII Археологічного з'їзду в Харкові» і «Альбому Виставки XII Археологічного з'їзду в м. Харкові». Цінність «Каталогу» і «Альбому» полягала в тому, що в них були зібрані найбільш детальні відомості з історії культурної спадщини Слобожанщини. У посиланнях були вказані назви ікон, представлена їх коротка порівняльна характеристика, надавався короткий опис сюжету, матеріалу, техніки, розміри, місце знаходження та коротка історична довідка про експонат.

Таким чином, в університетський музей надійшов уже частково систематизований матеріал, який пройшов всебічне наукове дослідження. Атрибуція проводилася на підставі проведення хронологічних і іконографічних аналогій. Природно, що ці дослідження не могли бути повними. Деякі предмети пройшли тільки первинну атрибуцію. Сьогодні «Каталог» є важливим довідником по колекціям Університетського та Єпархіального музеїв.

Багато зусиль доклав Є. К. Рєдін, збираючи експонати для виставки, і ще більше – зберігаючи їх у музеї Харківського університету. Після завершення з'їзду було прийнято рішення передати всі церковні старожитності, зібрані на виставці, Харківській духовній семінарії. Архієпископ Харківський і Охтирський Арсеній (Брянцев) задумав заснувати церковний музей. У Музеї історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна зберігся лист від 10 грудня 1902 р., адресований Є. К. Рєдіну. Його Високопреосвященство наказав не жертвувати і не поступатися за плату стародавніми церковними речами і предметами,

¹Филиппенко Р. И. Е. К. Редин и музей изящных искусств и древностей Харьковского университета // Вопросы музеологии. № 2 (10). 2014. С. 89 – 96.

доставленими від церков до Комітету з влаштування в Харкові Археологічного з'їзду та до Музею старожитностей при Харківському університеті, оскільки ці речі мали надійти до Музею при Харківській духовній семінарії¹.

Є. К. Редін виступив категорично проти цього рішення, стверджуючи, що в семінарії немає кому керувати таким спеціальним закладом, як музей, який вимагає особливої наукової підготовки. Він зумів довести необхідність існування церковного відділу в Музеї університету для кращого розуміння студентами почутого на лекціях матеріалу. Спираючись на допомогу графині П. С. Уварової, Єгор Кузьмич залишив основну частину колекції в Музеї Харківського університету. В одній зі своїх робіт історик мистецтва відзначав, що П. С. Уварова постійно дбала про розвиток обласних музеїв і надавала їм усіляку допомогу².

Чимало уваги приділяв Є. К. Редін й іншим відділам музею. Вивчаючи відділення гравюр Музею витончених мистецтв і старожитностей, М. І. Черноволот відзначав, що при описі колекції гравюр А. М. Алфьорова він користувався вказівками та порадами професора Є. К. Редіна³.

Є. К. Редін писав про необхідність заснування при Харківському університеті Етнографічного музею і надавав допомогу в його створенні М. Ф. Сумцову⁴.

Пізніше Етнографічний музей Харківського університету став основою Музею Слобідської України ім. Г. С. Сковороди¹.

¹Багалея Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905): Ист. моногр.: В 2 т. Харьков, 1993. Т. 2. С. 644.

²Редин Е. К. Графиня П. С. Уварова: (К двадцатилетию ее председательствования в Императорском Московском Археологическом Обществе) // Сборник Харьковского историко-филологического общества. 1905. Т. 16. С. 8.

³Черноволот Н. И. Музей изящных искусств и древностей императорского Харьковского университета. Отделение гравюр. Коллекция гравюр А. Н. Алфорова: Общий обзор, оценка коллекции и каталог ее. Харьков, 1911. С. 2.

⁴Редин Е. К. XII Археологический съезд. [Б.м., б.г.]. С. 2.

Є. К. Редін, будучи вже невиліковно хворим, доклав багато зусиль для створення в Музеї відділу місцевих художників, який з'явився в 1908 р. Він створювався з картин, подарованих харківськими художниками В. А. Фельдманом, К. П. Пинеєвим, А. Н. Виезжевим, Л. І. Тракалом та ін. Таким чином, історик мистецтва зробив вагомий внесок у вивчення мистецьких пам'яток рідного краю. За свідченням М. Ф. Сумцова, який майже щодня відвідував хворого, Єгор Кузьмич мріяв «про подальші прирости, висловлював часто бажання скласти популярний путівник по Музею, дбав про інтереси науки, публіки та учнівської молоді»².

Особливо слід відзначити роботи Є. К. Редіна про людей, які брали безпосередню участь у житті Харківського університету, зокрема, про А. М. Матушинського³, І. Є. Бецького⁴, А. М. Алфьорова⁵. Вони багато зробили для збагачення Alma Mater, поповнюючи колекцію університету пам'ятками мистецтва, різними виданнями з історії мистецтва та іншою літературою.

Про широту інтересів вченого свідчить склад бібліотеки, створеної ним при музеї. Початок музейної бібліотеки поклав А. О. Валицький. Її основу склали видання про мистецтво. Крім того, музей виписав дуже гарне видання знімків і видань Мюнхенської пінакотеки, Дрезденської галереї та галереї Шлейсгейма, видання старожитностей Геркуланума і Помпей. Згодом

¹ Красиков М. З історії вивчення Слобожанщини // Краєзнавство. Літопис українських краєзнавців. Київ, 1995. Число 1–4 (32–35). С. 23.

² Сумцов Н. Человек золотого сердца (профессор Егор Кузьмич Редин). Харьков, 1909. С. 10 – 15.

³ Редин Е. К. 1) Аполлон Михайлович Матушинский: к истории Харьковского университета // Записки Харьковского университета. 1894. Кн. 1. С. 89 – 104; 2) Каталог библиотеки Императорского Харьковского Университета. Отделение: «Библиотека А. М. Матушинского». Харьков, 1895.

⁴ Редин Е. К. И. Е. Бецкий и музей изящных искусств и древностей Харьковского университета. (К истории университета)//Записки Харьковского университета. 1901. Кн. 4.С. 1 – 23; [Редин Е. К. И. Е. Бецкий и музей изящных искусств и древностей Харьковского университета] // Сборник Харьковского историко-филологического общества. 1905. Т. 14. С. XLI – XLVII.

⁵ Редин Е. К. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета (1805–1905). К истории Императорского Харьковского университета. С. 38.

ці наочні матеріали використовувалися викладачами, які проводили заняття з історії мистецтв¹.

Таким чином, Є. К. Редін став справжнім подвижником музейної справи. Протягом багатьох років учений успішно керував Музеєм образотворчих мистецтв і старожитностей університету, доклавши чимало зусиль для його розвитку. Безумовно, заслугою Є. К. Редіна є те, що за цей період Музей образотворчих мистецтв і старожитностей став не лише пам'яткою і гордістю Харківського університету, а й міста в цілому².

Ф. І. Шміт – український і радянський візантолог, археолог, музеєзнавець, мистецтвознавець, теоретик мистецтва, педагог, дійсний член АН УСРР (з 1921). Він – видатний дослідник архітектури й малярства Візантії, балканських країн, країн Близького Сходу, а також Київської Русі. Працював у Російському археологічному інституті в Константинополі (учений секретар 1908–1912 рр.). Закінчив Петербурзький університет (1912 р.). У 1912–1921 роках – професор Харківського університету (1912–1921 рр.), завідувач музейної секції Всеукраїнського комітету охорони пам'яток старовини Наркомосу УСРР (1919–1920 рр.), 1921–1924 рр. в Києві, голова Археологічної комісії та інших установ ВУАН, професор Київського художнього інституту. З кінця 1924 р. – професор Ленінградського університету і директор Державного інституту мистецтв³.

Харківський період життя став надзвичайно плідним для Ф. І. Шміта. Безумовно, науково-організаторська та викладацька діяльність були покликанням Ф. І. Шміта, а до своїх обов'язків вчений ставився з великим

¹Побожій С. І. Харківська університетська школа мистецтвознавства: історія, напрями, проблеми // Українське мистецтвознавство. Київ, 1993. Вип. 1. С. 72.

²Филиппенко, Р. И. Е. К. Редин и музей изящных искусств и древностей Харьковского университета // Вопросы музеологии. № 2 (10). 2014. С. 89 – 96.

³Ковпаненко Н. Шміт (Шмідт) Федір Іванович//Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: Біографічний довідник. Київ: Інститут історії України, 2005. Ч. 2. С. 300 – 307.

ентузіазмом. У той період починається пора наукової зрілості вченого. У Харкові побачили світ його оригінальні праці з історії та теорії мистецтва, психології мистецтва. Тут же вченим були написані й перші праці в галузі музейної справи.

Будучи професором кафедри історії та теорії мистецтв, Ф. І. Шміт проводив в музеї практичні заняття. Слухачам пропонувалися для опису і розбору обрані картини Музею витончених мистецтв університету. Доповіді обговорювалися всіма учасниками занять¹.

З числа студентів університету особливо потрібно виділити учнів Ф. І. Шміта, Д. П. Гордєєва і С. А. Таранушенка, які стали відомими мистецтвознавцями.

У 1913 р. на історико-філологічному факультеті була запропонована тема з історії мистецтва – «медального твору»: «Деїсус в візантійському і російському мистецтві», за розробку якої взяли студенти Д. Гордєєв і В. Третьяков. Для написання цього «твору» вони працювали у музеї і його бібліотеці, про що свідчить звіт за 1913 р.² Будучи науковим керівником Д. Гордєєва і В. Третьякова, Ф. І. Шміт написав схвальний «Відгук» на роботи своїх учнів³.

За свою роботу Д. Гордєєв був удостоєний золотої медалі, В. Третьяков – срібної⁴.

У жовтні 1913 р. Ф. І. Шміт звернувся з пропозицією до декана факультету залишити в університеті Д. П. Гордєєва для підготовки до професорського звання. Його прохання було задоволено. У 1914 р. в

¹ Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1913 год. Кн. 1. С. 14 – 15.

² Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1913 год. Кн. 1. С. 171.

³ Шмит Ф. И. Отзыв о сочинениях на тему: «Деисус в византийском и русском искусстве // Записки Харьковского университета. 1914. Кн. 1. С. 1–6.

⁴ Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1913 год. Кн. 1. С. 141.

«Звіті» ми зустрічаємо прізвище Д. Гордєєва у числі «Стипендіатів для приготування до професорського звання»¹. У 1915 р Д. П. Гордєєв був «визначений на службу» молодшим асистентом при історико-філологічному факультеті і працював в Музеї образотворчих мистецтв і старожитностей².

С. А. Таранушенко писав дипломну роботу на тему: «Іконографія українського іконостасу». Ф. І. Шміт написав «Відгук»³ і на твір С. А. Таранушенка, праця якого була визнана гідною золотої медалі. Після закінчення університету в 1916 р. С. А. Таранушенко був залишений при ньому для приготування до професорського звання.

Захоплення мистецтвознавством і робота в музеї зблизила Д. П. Гордєєва і С. А. Таранушенка⁴. У «Звіті» про стан музею за 1918 р. вказується, що у січні 1918 р. Д. П. Гордєєв і С. А. Таранушенко були відряджені до м. Лебедин для вжиття заходів щодо охорони пам'яток, які перебували у володінні графині Варвари Василівни Капніст в маєтку Михайлівка та Олексія Андрійовича Красовського⁵.

У музеї працювали не лише студенти Харківського університету, а й слухачки Вищих жіночих курсів, куди Ф. І. Шміт був запрошений для читання лекцій.

У Всеукраїнському комітеті охорони пам'яток мистецтва та старовини, який був створений в лютому 1919 р, Ф. І. Шміт очолив музейну секцію.

¹ Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1914 год. Кн. 1. С. 4.

² Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1915 год. Кн. 1. С. 11.

³ Шмит Ф. Отзыв о медальном сочинении на тему «Иконография украинского иконостаса», под девизом «Лебедь» // Записки Харьковского университета. 1917. Кн. 1–2. С. 65 – 70.

⁴ Филиппенко Р. И. Ф. И. Шмит – заведующий Музеем изящных искусств и древностей Харьковского университета // Вопросы музеологии. 2016, № 1 (13). С. 69 – 77.

⁵ Сокращенный отчет о деятельности Харьковского университета за 1918 год. С. 33.

Варто зазначити, що історик мистецтва займався питаннями охорони пам'яток і до створення Комітету¹.

Про це свідчить «Звіт про стан Музею витончених мистецтв та старожитностей» університету за 1918 р. в якому говорилося, що за обставинами часу, діяльність Музею була спрямована в бік охорони пам'яток мистецтва та старовини, що знаходяться на території Харківської губернії. Результатом такої роботи Ф. І. Шміта стала публікація в 1919 р. оригінальної монографії в галузі музеєзнавства – «Історичні, етнографічні, художні музеї: Нарис історії і теорії музейної справи»², у якій вчений формулює основні теоретичні принципи музеєзнавства. У цій і інших роботах, присвячених питанням будівництва та організації музейної справи, Ф. І. Шміт проявив себе як блискучий і самобутній теоретик-музеєзнавець. Очоливши комісію з реорганізації музейної справи у Харкові, вчений провів перебудову міських музеїв, доклавши величезних зусиль для збереження історико-культурної спадщини, повернення історичних і художніх цінностей до України.

Загалом, Ф. І. Шміт зробив помітний внесок у вивчення історії та теорії мистецтва, психології та музейної справи. Його наукова спадщина налічує понад 100 опублікованих і чималу кількість неопублікованих робіт. Серед опублікованих – великі праці, статті та газетні замітки, багато з яких були задумані та написані в харківський період життя й присвячені питанням музеєзнавства. Саме наукова та педагогічна робота в Харківському університеті й Музеї образотворчих мистецтв і старожитностей дозволила Ф. І. Шміту стати не лише значним ученим-мистецтвознавцем, наукова

¹Филиппенко Р. И. Ф. И. Шмит – заведующий Музеем изящных искусств и древностей Харьковского университета // Вопросы музеологии. 2016. № 1 (13). С. 69 – 77.

² Шмит Ф. И. Исторические, этнографические, художественные музеи: Очерк истории и теории музейного дела. Харьков, 1919.

спадщина якого багато у чому зберігає своє значення й сьогодні, але і визнаним організатором музейної справи в СРСР¹.

У 1919 році при музеї був створений археологічний музей. З моменту заснування й до 1936 року директором музею був О. С. Федоровський – один з провідних українських археологів 1920–1930-х років ХХ століття.

У 1912–1916 роках вчений проводив археологічні розкопки в Харкові та на Кубані. У 1914 році перебував у науковому відрядженні до міст Берлін (Німеччина), Брюссель (Бельгія) та Париж (Франція) ознайомившись із зарубіжними дослідженнями в галузі геології, палеонтології, гідрогеології, археології та охорони природи. О. С. Федоровський був дуже освіченою людиною, вільно володів французькою, грецькою, німецькою, англійською, польською та латинською мовами.

У 1914–1934 роках він працював у Харківському університеті, на базі якого послідовно були створені Академія теоретичних знань та Інститут народної освіти (професор з 1920), де Олександр Семенович читав курси геології, мінералогії та палеонтології. В університеті він очолював секцію археології кафедри географії та антропології та секцію палеонтології НДІ (Науково-дослідного інституту). Ще до революції 1917 року О. С. Федоровський приймав активну участь у роботі Харківського товариства любителів природи (ХТЛП), входив до його правління.

У 1917 році він, здобувши ступінь магістра мінералогії та геології, став приват-доцентом Харківського університету. У 1920 р. – голова Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини, голова місцевої народної комісії Українського наукового товариства. З 1920 року вчений працював у Харківському медико-ветеринарному інституті. Директор Харківського археологічного музею (з 1920) та Інституту історії матеріальної

¹Филиппенко Р. И. Ф. И. Шмит – заведующий Музеем изящных искусств и древностей Харьковского университета // Вопросы музеологии. 2016. № 1 (13). С. 69 – 77.

культури (1930–1934), професор, завідувач кафедри геології Харківського педагогічного інституту (1936–1939 рр.). Такий творчий шлях науковця.

У 1922 році він приймав активну участь у діяльності Асканійського комітету відновлення Асканії-Нова. Входив до оргбюро Слобожанської комісії краєзнавства (1923), член Центрального бюро краєзнавства (Москва). 10 жовтня 1925 р. затверджений інспектором Українського комітету охорони природи УРСР, з 1929 по 1932 рр. – заступником голови Українського комітету охорони пам'яток природи. Оскільки голова комітету М. М. Полоз був Наркомом уповноваженим з фінансів УРСР і не мав достатньо часу для природоохоронної діяльності, усі заходи комітету були закриті для О. С. Федоровського. За словами вченого, було видано кілька природоохоронних збірників, один з них – «Охорона пам'яток природи в Україні» – у 1927 році.

Крім охорони пам'яток природи вчений також активно займався охороною археологічних пам'яток, входив до Українського комітету охорони пам'яток культури. Обіймав наукові посади в Держплані та у Харківському водному господарстві (Водотресті). Член Всеукраїнського археологічного комітету. На жаль, талановитий учений не уникнув переслідувань. Його звільнили з Харківського університету за звинуваченням у «просуванні буржуазної методології». Як наслідок, внесок Федоровського у вітчизняну науку десятиліттями незаслужено був забутий¹.

Після О. С. Федоровського, до початку Другої Світової війни директором музею був його учень – І. М. Луцкевич. У результаті проведення планомірних археологічних розвідок і розкопок І. М. Луцкевичем та іншими харківськими дослідниками у 20-30-х рр., ХХ ст.. колекція Археологічного музею виросла майже до 200 тис. експонатів. Про значущість цих матеріалів

¹ Кравченко В. І. Федоровський Олександр Семенович. Лебедина в іменах. URL: lebedyn.org/2018/02/27/fedorovskyj-oleksandr-semenovych/

може свідчити той факт, що крім місцевих вчених ними користувалися такі відомі археологи, як Б. В. Фармаковський, А. А. Спіцин, М. Я. Рудинський та ін. За керування І. М. Луцкевича в музеї зберігалася й нумізматична колекція, яка налічувала близько 40 тис. монет і медалей.

У післявоєнний період музеєм завідував В. І. Кадеєв (1953–1959 рр.) – радянський та український історик і археолог, доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького, головний редактор щорічника «Старожитності»¹.

В 1951 р. Володимир Іванович вступив до ХДУ на історичний факультет і був прийнятий на кафедру Стародавньої історії та археології. У період навчання приймав участь у археологічних експедиціях на чолі з Б. А. Шрамком, С. О. Плетнєвою, Д. Я. Телегіним і Д. Т. Березовцем (розкопки на Харківщині та Полтавщині). Був очільником Археологічного музею Харківського державного університету з 1953 по 1959 рр. У 1955 р., завдяки рекомендаціям А. В. Арциховського, отримав дозвіл на «Відкритий лист» для проведення самостійних археологічних розкопок та розвідки. Після того, як В. І. Кадеєв отримав вищу освіту в 1956 р., працював на кафедрі Стародавньої історії та археології ХДУ науковим співробітником Археологічного музею ХДУ.

У період з 1959 по 1961 рр. він навчався в аспірантурі, а в 1963 р. під керівництвом К. Е. Гриневича захистив кандидатську дисертацію «Ремесла і промисли Херсонесу Таврійського в I–IV ст. до н.е.». З 1963 р. очолив Херсонеську археологічну експедицію Харківського державного університету. У 1968 р. отримав вчене звання доцента. У 1973–1974 рр. він – докторант в Інституті археології АН СРСР, а в 1975 р., під керівництвом

¹Владимиру Івановичу Кадеєву – 80 лет // Древности.2006–2008 гг. Харьков: Харьковское историко-археологическое общество, 2008. С. 282 – 284.

В. Д. Блаватського, захистив докторську дисертацію «Херсонес Таврійський в I–III ст. до н.е.». Був деканом історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького у 1978–1982 рр. У 1978 р. став першим завідувачем кафедри історії стародавнього світу та середніх віків, яка сформувалася на базі кафедри Стародавньої історії та археології (на цій посаді був з 1978 по 2007 рр.). У 1979 році став професором. Був куратором Студентського наукового товариства (СНТ) у 1984 р.

У 1994 р. виникло Харківське історико-археологічне товариство (ХІАТ), ідейним натхненником створення цієї організації і співголовою товариства (з 1995 по 2001 рр.) був саме В. І. Кадеєв. Того ж року він став головним редактором Харківського історико-археологічного щорічника «Старожитності» (до 2012 р.). Тривалий час був рецензентом журнальних випусків «Радянської археології» та «Вісника давньої історії», був членом редколегії «Вісника Харківського університету», «Болгарського щорічника» та журналу «Археологія». Крім цього, деякий час був головним редактором вищезазначених видань¹.

Спочатку його цікавила слов'янська археологія та пам'ятки салтівської культури Харківщини. Пізніше до сфери наукових інтересів, в основному, ввійшла історія та археологія античних центрів Північного Причорномор'я, особливо концентрувався на здійсненні розкопок і досліджень Херсонеса Таврійського.

Наступним музей очолював Б. П. Зайцев (1959–1964 рр.) – історик, фахівець в галузі спеціальних історичних дисциплін, кандидат історичних наук (1969 р.), доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського державного університету імені О. М. Горького (1973 р.).

¹ Владириу Ивановичу Кадееву – 80 лет//Древности. 2006–2008 гг. Харьков: Харьковское историко-археологическое общество, 2008. С. 282 – 284.

Головні наукові інтереси Бориса Петровича: нумізматики, геральдики, архівознавство, краєзнавство. Один із засновників емблематики в Україні. У ХДУ викладав спеціальні історичні дисципліни, архівознавство, історію стародавніх суспільств, паралельно викладав у Харківському інституті культури. Автор понад 400 наукових, науково-методичних та науково-популярних праць. Під час роботи в археологічному музеї щорічно брав участь в археологічних експедиціях, які проводилися на базі історичного факультету археологами К. Е. Гриневичем, Б. А. Шрамком та В. І. Кадеєвим. Здійснив ряд самостійних археологічних досліджень пам'яток черняхівської культури в басейні Сіверського Дінця¹.

За значний внесок у розвиток краєзнавчого руху в Україні Президія правління Всеукраїнського спілки краєзнавців присвоїла Б. П. Зайцеву звання «Почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців» (1996 р.). У складі кафедри став лауреатом Республіканської премії ім. Д. І. Яворницького Всеукраїнської спілки краєзнавців (1997 р.). Нагороджений орденом «За мужність» III ступеня, має дев'ять медалей, у тому числі «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років».

Борис Петрович був членом редакційних колегій серій збірників архівних документів і матеріалів «Старовинні міста Харківщини» і «Краю мій, Слобожанщино!». Брав участь у роботі геральдичної комісії при Харківському міськвиконкомі. Разом з В. В. Поповим (тоді студентом 5 курсу історичного факультету) брав участь у Всеукраїнському конкурсі зі створення ескізу Великого Державного Герба України (1996 р.)².

У 1964–1971 рр. музей очолював В. П. Андрієнко – український археолог, скіфолог, кандидат історичних наук.

¹Борис Петрович Зайцев: воспоминания и библиография / Авт.-сост. Сергій Іванович Посохов; С. М. Куделко, М. В. Гречишкіна. Харьков: Издательство ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. 139 с.

²Борис Петрович Зайцев (до 80-річчя з дня народження): Біобібліогр. показ. / Уклад.: В. Д. Прокопова, С. Б. Глибіцька; Наук. ред.: С. М. Куделко; Бібліогр. ред.: Ю. Ю. Полякова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 53 с.

Владислав Андрієнко народився в 1939 році в селі Уплатне Харківської області. У 1950 році родина була вислана до Комі АРСР в зв'язку з тим, що в роки Другої світової війни Петро Андрієнко знаходився в німецькому полоні, тому Владислав перебував під опікою бабусі в с. Нова Мечебилівка Лозівського району Харківської області та тітки у селищі Лазневе.

У 1956 році, після невдалої спроби вступу до Українського бібліотечного інституту (Харків), поїхав до батька в Республіку Комі АРСР, де рік пропрацював на будівельному майданчику Інтавуголь.

З 1957 по 1962 роки навчався в Харківському державному університеті імені О. М. Горького на історичному факультеті. Після завершення навчання працював там, з 1964 по 1970 був завідувачем археологічного музею університету, паралельно навчаючись в аспірантурі.

У 1975 році захистив кандидатську дисертацію за темою: «Землеробські культури племен лісостепової Скіфії VII–V до н. е.».

З 1973 року працював на кафедрі загальної історії Донецького державного університету. З 1974 по 1975 – заступник декана історичного факультету. З 1978 року – доцент кафедри археології та історії стародавнього світу та середніх віків, з 1991 по 1996 рік – завідувач цієї ж кафедри¹.

В. П. Андрієнко брав участь у багатьох археологічних експедиціях, у тому числі в дослідженні групи курганів біля майдану «Скоробір» (1965 р.), на XIX зольнику Західного Бельського городища (1967), поселення скіфських часів Олефірщина (1974 р.), поселення Пожежна Балка на р. Ворскла (з 1975 по 1992 рр.), курганів в районі Вугледара (1993 р.)².

У 1967–1968 роках В. П. Андрієнко, спільно з В. К. Міхеєвим і В. З. Фрадкіним, відкрив скіфське поселення Мисове-2, поселення бронзового

¹Шепель Л. Андрієнко Владислав Петрович // Українські історики ХХ століття: Біобібліографічний довідник/ Київ, 2006. Вип. 2, ч. 3. 315 с.

²Андрієнко В. П. Згадуючи Вчителя // Древности. 2012. Вып. 11. С. 376 – 379.

століття в урочищі Дроворуби біля села Западня, два скіфських поселення в районі села Велика Гомільша. У 1972 році, спільно з А. К. Дегтярем, відкрив поселення черняхівської культури Войтенки 1 і Войтенки 2.

Завдяки дослідженню майданів, проведених В. П. Андрієнком у рамках Скіфо-слов'янської археологічної експедиції, вдалося з'ясувати, що вони є не давніми культовими спорудами, а є залишками діяльності селітроварів XVI–XVIII століть¹.

Пізніше музей очолив А. К. Дегтяр (1971–1998 рр.). Він займався вивченням салтівської культури і археологією римського часу. Протягом 70-80-х рр. XX століття займався дослідженням і вивченням пам'яток салтівської культури. З 1971 по 1998 рр. він очолював Археологічний музей ХДУ імені О. М. Горького, а також був головним хранителем з 1971 по 2000 рр. Протягом 1995–1999 рр. А. К. Дегтяр з групою співробітників, студентів і випускників історичного факультету під керівництвом М. В. Любичева здійснювали невеликі розкопки на черняхівських поселеннях Колісники (1995 р., 1996 р.), Тимченки (1998 р.), на могильниках Соколово (1997 р.) і Глибоке (1998 р.)².

На початку 70-х рр. XX ст. при музеї була створена перша в СРСР Лабораторія спектрального аналізу археологічного металу, що допомагала дослідникам всієї країни. Лаборантом працювала Л. П. Грубник-Буйнова. Незважаючи на плідну працю з поповнення фондів, довгий час музей не мав офіційного статусу.

У 1998 р., згідно з наказом ректора, при Харківському університеті на основі старих колекцій було створено Музей археології та етнографії Слобідської України (МАЕСУ), з 2015 р. – Музей археології Харківського

¹Литвиненко О. Р. До 80-річчя Владислава Петровича Андрієнка // Старожитності Лівобережного Подніпров'я: збірник наукових праць. 2019.

²Дегтярь Анатолий Константинович. URL:
<https://ancientkharkiv.files.wordpress.com/2015/08/degtyar.pdf>

національного університету імені В. Н. Каразіна. З 1998 р по 2012 р. директором був Валерій Володимирович Скирда – кандидат історичних наук, доцент, який виконував свої обов’язки до 2012 р.

У 2000 році В. В. Скирда захистив кандидатську дисертацію «Археологічна наука в Харківському університеті (1805–1920 рр.)» (Інститут археології НАН України; наук. Керівник – проф. В. К. Міхєєв). З 2000 року – доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Головна сфера інтересів вченого – середньовічна археологія, історіографія археології. Опублікував близько 100 наукових і науково-популярних праць. Член Харківського історико-археологічного товариства, почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців. Читає загальні курси «Історія первісного суспільства», «Археологія» та спеціальні курси «Слов'янська археологія», «Проблеми хазарської археології», «Історіографія археології», «Актуальні проблеми сучасної археології», «Етнічний склад давнього населення України», міжфакультетський спецкурс «Історія археології та видатні археологічні відкриття» та ін.¹

Він агороджений почесним знаком Міністерства культури «За досягнення в розвитку культури і мистецтва» (2003 р.), Почесною грамотою Міністерства освіти і науки (2007 р.).

В даний час (до початку війни) штат Музею складається з десяти чоловік:

Шрамко І. Б. – директор музею, кандидат історичних наук (з 2012 р по теперішній час). У 1984 році закінчила історичний факультет Донецького державного університету. У шкільні та студентські роки брала участь у роботі

¹Скирда Валерій Володимирович//Кафедра історіографії, источниковедения и археологии. URL: historiography.karazin.ua/ru/~skirda

різних археологічних експедицій на території Харківської, Полтавської, Донецької та Луганської областей.

З 1984 року працювала вчителем історії в середній школі № 89 м. Харкова, керувала шкільним археологічним гуртком. У 1987–2008 роках працювала керівником археологічних гуртків Харківського обласного Палацу дитячої та юнацької творчості. З 1987 року керує археологічними роботами на Більському городищі, досліджує Західне укріплення цієї відомої пам'ятки.

Ірина Борисівна роводила розкопки поселень доби бронзи, скіфського часу, раннього та пізнього середньовіччя на території м. Харкова та Харківської області. Серед них – найбільш відомі дослідження поселень скіфського часу в урочищі Барчани (2002 р.), Дроблянське (2005 р.), урочищі Саржин Яр, (2006 р.), вул. Ціолковського (м. Люботин) (2006 р.), вул. Пушкінська (Молодіжний Парк) (2009 р.), Пісочин-Мобіль (2006 р., 2008 р.), Новоселівка (2010 р., 2011 р.), курганний могильник Куми (2010 р.). Уперше на Харківщині досліджено багат шарове поселення з відкладеннями золотоординського часу в урочище Олешки (2006 р., 2007 р.).

У 1995 році вона захистила кандидатську дисертацію «Кузнечное ремесло у племен басейна Ворсклы и Псла в скифскую эпоху». З 1995 року є членом Харківського обласного історико-археологічного товариства.

З 2005 року вона член правління ХІАТ, член редколегії щорічника «Старожитності». З 2004 р. до 2011 р. очолювала ДП ОАСУ «Слобідська археологічна служба». З 2005 року займає посаду доцента кафедри історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна. Читає спецкурси «Археологія ранньої залізної доби Європи», «Проблеми археологічної хронології» та ін.

З 2005 р. до 2011 р. Ірина Борисівна була членом Польового комітету Інституту археології НАН України. Керує археологічною практикою на

Більському городищі. Спеціалізується на вивченні проблем археології раннього залізної доби Східної Європи.

Серед співробітників Музею такі фахівці:

Задніков С. А. – старший науковий співробітник, кандидат історичних наук (з 2003 р. по теперішній час).

Харламова (Мельникова) А. А. – старший лаборант (з 09.2013 р. по теперішній час).

Іванова Д. А. молодший науковий співробітник (з 09.2013 р. по теперішній час).

Радзівська В. Є. – молодший науковий співробітник (з 10.2013 р. по теперішній час).

Дмитрієв В. О. – молодший науковий співробітник (з 10.2013 р. по теперішній час).

Амер А. Н. – головний зберігач (з 01.2014 р. по теперішній час).

Раніше працювали:

Дегтяр А. К. – головний зберігач (1971–2000).

Чернігова Н. В. – науковий співробітник (1998–2002).

Усанов С. А. – головний зберігач (2000–2008).

Каменнік В. В. – головний зберігач (2008–2010).

Кайдаш В. А. – бібліотекар (2005–2007).

Тішаков Р. В. – старший лаборант (2008–2013).

Крупа Т. М. – молодший науковий співробітник, науковий співробітник, завідувач реставраційної майстерні (2001–2015).

Крютченко О. О. – головний зберігач (з 01.2010 р. – по листопад 2015 р.).

Шпорт Г. М. – науковий співробітник, кандидат історичних наук (2002–2015).

З 2012 року, як зазначалося, музей очолила к.і.н. І. Б. Шрамко. Саме з цього року розпочинається створення нової, постійної експозиції, що розміщена у сучасній Виставковій залі в Головному корпусі університету. У 2015 році наказом ректора Музей археології та етнографії Слобідської України перейменовано на Музей археології ХНУ імені В. Н. Каразіна, а етнографічна колекція тимчасово буда передана до центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

20 листопада 2015 року було урочисто відкрито нову Виставкову залу музею. Нове приміщення Музею має просторі модулі для розміщення тимчасових виставок, сучасне фондосховище та Золоту комору для зберігання особливо цінних знахідок.

У Музей археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна функціонує постійна експозиція «Внесок вчених університету в розвиток археологічної науки», кожні 3-4 місяці відкриваються тимчасові виставки, що презентують предмети як з фондів Музею археології, так і з колекцій інших музеїв Харкова та області. На базі постійної експозиції та тимчасових виставок співробітниками музею проводяться загальні та тематичні екскурсії для відвідувачів різних вікових груп¹.

На базі Музею археології Харківського національного університету проводяться заняття археологічного гуртка Малого Каразінського університету, а також археологічна практика для студентів 1 курсу історичного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна. Музей археології є базою для діяльності трьох археологічних експедицій, які досліджують пам'ятки

¹ Музей археології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.univer.kharkov.ua/ua/general/structure/scientific_institutions/museums/archeology

Дніпро-Донецького Лісостепу епохи раннього залізного віку, відоме Більське городище скіфського часу, поселення та могильники пізньоримського часу та пам'ятки доби раннього середньовіччя (керівники І. Б. Шрамко, М. В. Любичев, В. В. Скирда). Матеріали, отримані завдяки цим дослідженням, передаються до фондів музею.

Співробітники музею проводять роботу з упорядкування, систематизації та каталогізації колекцій Музею археології. Для кожного артефакту створюється уніфікований паспорт з фотографією та науковим описом експоната. Проводиться наукове вивчення колекцій, результати якого публікуються у наукових виданнях України та світу. При Музеї функціонує архів, де зібрані наукові звіти дослідників та інші документи пов'язані з діяльністю музею та історичного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна, а також бібліотека.

Таким чином, діяльність музейних працівників зумовила створення, збереження та розвиток музейної справи у Харківському університеті незважаючи на ряд складних життєвих та історичних складнощів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в ході даного пошуку ми дійшли висновку, що не зважаючи на наявність певної кількості наукових досліджень в складі історіографічного матеріалу, присвяченого вивченню музейної справи у Харківському університеті, ряд проблем залишаються недоступними для аналізу. Ці «білі плями» виникли внаслідок війн, революцій та інших факторів.

Вагоме значення для дослідження даної теми мають праці безпосередніх учасників процесу зародження та розвитку музейної справи на базі університету – науковців та викладачів Харківського університету. Найбільш цінними є праці Д. І. Багалія та Д. П. Міллера, В. П. Бузескула, М. Ф. Сумцова, Є. К. Редіна тощо. Серед сучасних досліджень найбільший внесок у вивчення теми здійснюють праці С. Потебні, О. Павлової, С. Посохова та ін.

Характеризуючи Харківський університет в розвитку музейної справи ми стикнулися з певними складнощами, пов'язаними з доступністю інформації та конкретизуючими тематику дослідженнями. Використані джерела для написання дипломного дослідження містять певні шматки інформації, яку потрібно було збирати по крупицях задля розкриття теми. Варто також вказати на те, що дослідження має досить вузьке музейно-краєзнавче направлення, що також викликало труднощі при пошуку інформації.

Варто зауважити, що традиція збирання, колекціонування творів мистецтва та історичних пам'яток у стінах Харківського університету заклала підвалини для розвитку музейної справи всієї Харківської губернії. Відповідно, можна сказати, що інтерес до колекціонування в Харкові та розвиток цієї традиції дали поштовх розвитку музейної справи по всій території України.

У XIX ст. Харків став одним із перших провінційних міст у Російській імперії, де виникло та розвивалося колекціонування творів мистецтва, етнографічних і археологічних експонатів – «рідкостей».

На початковому етапі джерелами збору були надходження предметів унікальної тематики, пов'язаної з навчальним процесом, пожертвування. І першими, хто зробив свій внесок у цю справу, були професори університету та місцева громада.

Також слід зазначити, що Харківський університет набув чималого досвіду у виключно художніх студіях. Особливо у XIX ст. університетська корпорація надавала великого значення естетиці, різним видам мистецтва. Це сприяло розвитку колекціонування в університеті, було відкрито Музей красних мистецтв та старожитностей, створено кафедру історії та теорії мистецтва.

Створення навчальних кабінетів і музеїв у Харківському університеті відбувалося завдяки злагодженій роботі з його засновника В. Н. Каразіна та попечителя Харківського учбового округу графа С. О. Потоцького.

У фондах музеїв Харківському університеті знаходилися передані колекції різних кабінетів, у тому числі кабінету старожитностей і мюнцкабінету. Музеї Харківського університету в переважній більшості були засновані ще на початку XIX ст. Першим доступним для широкого загалу музеєм став університетський Музей красних мистецтв та старожитностей, відкритий 26 лютого 1861 року.

У радянський період незважаючи ні на що, в результаті проведення планомірних археологічних розвідок і розкопок харківськими дослідниками в 20-30-х рр., XX ст. колекція Археологічного музею виросла майже до 200 тис. цінних для науки експонатів.

Звичайно XX ст. є досить важким для історії України, оскільки не можна забути про нацистсько-фашистську окупацію України, коли, наприклад, колекції Археологічного музею були майже повністю розграбовані або знищені. Поповнюватися колекція, або вірніше сказати, створюватися заново, почала завдяки розкопкам С. А. Семенова-Зусера з кінця 1940-х рр.

Досягненням університету в радянський період можна вважати створення у грудні 1972 р. Музею історії Харківського університету, який здобув визнання одного із найкращих центрів музейної справи у вищих навчальних закладів. На базі музею здійснювалася навчальна, науково-експозиційна, виховна та просвітницька робота.

Протягом років свого існування музеї пройшли тернистий шлях перетворення з обов'язкових структурних підрозділів вищих навчальних закладів, до збірок на громадських засадах, що значно вплинуло на їхню репутацію.

З іменами багатьох викладачів і випускників університету пов'язане започаткування, розвиток художньо-мистецької освіти та дослідження питань історії розвитку мистецтва. Їхня наукова та освітня діяльність сприяла становленню мистецтвознавства як наукового напрямку в Харківському університеті.

На історико-філологічному факультеті університету працювала група відомих музейних працівників, таких як М. Ф. Сумцов – український фольклорист, етнограф, літературознавець і громадський діяч, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент Санкт-Петербурзької Академії наук (з 1905 р.), дійсний член Академії Наук УСРР; Є. К. Рєдін – мистецтвознавець і археолог, автор фундаментальних досліджень з історії художньої культури Київської Русі, археології ранньохристиянського періоду, мистецтва італійського Відродження, архітектурно-мистецьких пам'яток Києва, Харкова та ін.; Ф.І. Шміт – український та радянський візантієзнавець, археолог, музейник, мистецтвознавець, теоретик мистецтва, педагог, дійсний член Академії наук УСРР (з 1921 р.) та інші діячі.

В 1919 році при музеї був створений археологічний музей. З моменту створення і до 1936 року директором музею був О. С. Федоровський, один з провідних українських археологів 1920-1930-х років ХХ століття.

Після О.С. Федоровського, до початку Великої Вітчизняної війни директором музею був його учень – І. М. Луцкевич. В результаті проведення планомірних археологічних розвідок і розкопок І.М. Луцкевичем та іншими харківськими дослідниками в 20-30-х рр., колекція Археологічного музею, як зазначалося, виросла майже до 200 тис. експонатів.

У повоєнні роки музеєм завідував В. І. Кадєєв (1953-59 рр.) – радянський і український історик і археолог, доктор історичних наук, професор, декан Історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, головний редактор щорічника «Старожитності».

Наступним музей очолював Б. П. Зайцев (1959-64 рр.) – історик, фахівець в галузі спеціальних історичних дисциплін, кандидат історичних наук (1969), доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського державного університету (1973). Один з засновників емблематики в Україні.

У 1964-71 рр. музей очолив В. П. Андрієнко – український археолог, скіфолог, кандидат історичних наук.

Пізніше музей очолив А. К. Дегтяр (1971-98 рр.). Він займався вивченням салтівської культури і археологією римського часу. Протягом 70-80-х рр. ХХ століття займався дослідженням і вивченням пам'яток салтівської культури. З 1971 по 1998 рр. він очолював Археологічний музей ХДУ, а також був головним зберігачем з 1971 по 2000 рр.

У передвоєний час штат Музею складається з десяти чоловік. Директором музею (з 2012 р по теперішній час) є І. Б. Шрамко – кандидат історичних наук.

Усі ці перелічені нами співробітники зробили вагомий внесок у розвиток музейної справи, залишивши по собі великий науковий спадок і зберігши історико-культурну спадщину, сприяючи поверненню до України історико-мистецьких цінностей.

Отже, активність та старанність викладачів та працівників університету разом зі студентами принесли вагомий результат. Займаючись колекціонуванням

старожитностей в межах навчального закладу, працівники і всі причетні до музейної справи, здійснювали збереження та популяризацію пам'яток культури.

Таким чином, з часу заснування університету його колекцію поповнили цінними експонатами. Слід зазначити, що довгий час музеї Харківського університету залишалися передусім навчальними та допоміжними закладами для забезпечення навчального процесу. Але після відкриття міського громадського музею університет став ще одним важливим культурно-освітнім центром міста.

На жаль, багато цінних і важливих експонатів у музейних колекціях початку і середині ХХ століття мали дуже трагічну долю. Внаслідок численних військових конфліктів в Україні і особливо в Харкові, багато творів мистецтва та історичних пам'яток було знищено, втрачено та вивезено до інших установ та країн.

Отже, з огляду на досліджену тему ми, розуміємо всю складність процесів, що відбувалися протягом усього періоду функціонування Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ми дійшли до висновків, що університет був важливим центром музеєзнавчих досліджень та музейної науки в цілому. Важко переоцінити внесок усіх причетних осіб до створення та функціонування університетських музеїв. Існування музеїв на базі навчального закладу давало значний поштовх до розвитку музейної справи на Харківщині та в Україні загалом.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях Императорского университета. Изданы под редакцией ордин.-проф. В. С. Иконникова. Киев:, 1884. 523 с. URL: <http://www.rare.univ.kiev.ua/eng/showbook/showbook.php3?0470699>
2. Історія музею. URL: <http://www-museum.univer.kharkov.ua/history/index.htm>
3. Музей археології. URL: https://www.univer.kharkov.ua/ua/general/structure/scientific_institutions/museums/archeology
4. Музеи высших учебных заведений СССР: аннотированный справочник / Э. И. Тихомирова, Б. А. Савельев, В. Г. Ходецкий. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1975. 236 с.
5. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета. Коллекция гравюр А. Н. Алферова. Общий обзор, оценка и каталог её, составленные Н. И. Черноволотом. Харьков: Паровая тип. и литограф. М. Зильберберг и С-вья, 1911. 289 с. : 34 ил.
6. Музей історії Харківського університету. Museum of History of Kharkiv University: [Буклет] / Укладачі: В. Ю. Іващенко, І. В. Калініченко, Є. С. Марченко, Є. П. Пугач. Харків: НМЦ «СД», 2007. 14 с.
7. Музейна справа на Харківщині: становлення і розвиток : наук.-допоміж. Показчик. Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка». уклад. Т. О. Сосновська, В. О. Ярошик. Х.: [б. в.], 2009. 265 с.
8. Музейна справа на Харківщині: становлення та розвиток: наук. – допом. показч. / уклад. Т. О. Сосновська, В. О. Ярошик ; наук. ред. С. М. Куделко. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 228 с.

9. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1913 год. Кн. 1. С. 14 – 199.
10. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1914 год. Кн. 1. С. 4.
11. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1915 год. Кн. 1. С. 11.
12. Отчеты о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1893–1909 годы // Записки Харьковского университета. 1908. С. 191.
13. Отчеты о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1892–1916 годы. Записки Харьковского университета. За 1893 г. 1894. Кн. 2. С. 20.
14. Систематический каталог вещей, находящихся в технологическом кабинете Имп. Харьковского университета. Харьков: Тип. ун-та, 1845. 10 с.
15. Сокращенный отчет о деятельности Харьковского университета за 1918 год. С. 33.

Література:

16. Андрієнко В. П. Згадуючи Вчителя // Старожитності. 2012. Вып. 11. С. 376 – 379.
17. Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т. 1 (1802–1815 гг.). Харьков : Тип. и лит. М. Зильберберга, 1893–1898. 1204 с.
18. Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т.2 (1815–1835). Харьков: Тип. и лит. М. Зильберберга, 1904. 1136 с.
19. Багалей Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905). В 2 т.: Т. 2. Харьков: репринт. изд., 1993. 982 с.

20. Борис Петрович Зайцев (до 80-річчя з дня народження): Біобібліогр. показ. / Уклад.: В. Д. Прокопова, С. Б. Глибіцька; Наук. ред.: С. М. Куделко; Бібліогр. ред.: Ю. Ю. Полякова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 53 с.
21. Борис Петрович Зайцев: воспоминания и библиография / Авт.-сост. С. І. Посохов; С. М. Куделко, М. В. Гречишкіна. Харків: Издательство ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. 139 с.
22. Борис Т. Формування художніх колекцій при університетах України (XIX – початок ХХ ст.). Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер.: Істор. науки. 2013. № 21 (269). С. 150-155.
23. Бузескул В. История Харьковского университета при действии Устава 1884 года (с 1884 до 1905 года). Харьков, 1905. 89 с.
24. Владимир Иванович Кадеев – профессор Харьковского университета: Библиографический указатель / Сост. В. Д. Прокопова. Харьков: Харьковский государственный университет, 1987. 15 с.
25. Владимиру Ивановичу Кадееву – 80 лет // Старожитності. 2006–2008 гг. Харьков: Харьковское историко-археологическое общество, 2008. С. 282 – 284.
26. Гнездило О. С., Зайцев Б. П. К истории Харьковского губернского комитета охраны памятников искусства и старины // Харьк. ист. альманах. 2003. Весна-лето. С. 126 – 129.
27. Данилевич В. Е. Музей изящных искусств и древностей при Харьковском университете (1805–1905) / В. Е. Данилевич // Учебные общества и учебно-вспомогательные учреждения Харьковского университета (1805–1905); под ред. Д. И. Багалея, И. П. Осипова. Харьков., 1911. С. 52 – 68.
28. Дворкін І. В. Історіографія історії музейної справи Наддніпрянської України XIX – початку ХХ ст. Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. Темат. вип.: Актуальні проблеми історії України. Харків: НТУ «ХПІ», 2014. № 54 (1096). С. 30 – 47.

29. Дворкін І. В. Просвітницька діяльність музеїв Харкова у другій половині XIX – на початку XX ст. // «Луньовські читання». Матеріали науково-практичних семінарів (2010-2014 рр.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. С. 18-23.
30. Дегтярь Анатолій Константинович. URL:
<https://ancientkharkiv.files.wordpress.com/2015/08/degtyar.pdf>
31. Іваненко С. О. Українське мистецтво в дослідженнях представників харківської мистецтвознавчої школи першої третини XX століття / Дисертація на здоб. наук. ступ. 26.00.01. Теорія та історія культури (мистецтвознавство) Харківська державна академія дизайну і мистецтв. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018.
32. Іващенко В. Ю. Музейний комплекс Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: історія, сучасний стан, перспективи // Проблеми збереження і використання культурної спадщини в Україні: Матеріали II Всеукр. наук.-практич. конф., присвяченої 10-й річниці надання Свято-Успенському монастиреві статусу Лаври (2004), 170-річчю відновлення Святогірського Успенського монастиря (1844), 80-річчю створення краєзнавчого музею М. В. Сибільовим у Святогорську (м. Святогірськ, 25–26 вересня 2014 р.). Донецьк, 2014. С. 159 – 164.
33. Іващенко В. Ю., Калініченко І. В., Марченко О. С. Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: історія, сьогодні, перспективи (до 40-річчя з дня урочистого відкриття) «Луньовські читання» Матеріали науково-практичних семінарів (2010–2014 рр.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2014.
34. Історія міста Харкова XX століття / О. Н. Ярмиш, С. І. Посохов, А. І. Епштейн. Харків: Фоліо, 2004. – 686 с.
35. Історія Харківського університету (1804–2006): У 3 ч. : Сист. бібліогр. покажч. / Уклад.: М. Г. Швалб [та ін.]. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – С. 257 – 261

36. Ковпаненко Н. Шміт (Шмідт) Федір Іванович//Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: Біографічний довідник. Київ: Інститут історії України, 2005. Ч. 2. С. 300 – 307.
37. Кравченко В.І. Федоровський Олександр Семенович. Лебединщина в іменах. URL: lebedyn.org/2018/02/27/fedorovskyj-oleksandr-semenovych/
38. Красиков М. З історії вивчення Слобожанщини// Краєзнавство. Літопис українських краєзнавців. Київ, 1995. Число 1-4 (32-35). С. 23.
- 39.Куделко С. М., Посохов С. И. Современные тенденции развития музейных экспозиций и задачи Харьковского исторического музея // П'яті Сумцовські читання : зб. матеріалів наук. конф. «Музей: історія і проблеми сьогодення», Харків, 14 трав. 1999 р. Харків, 1999. С. 6 – 8.
- 40.Куделко С. М. Из истории преподавание музееведения на историческом факультете ХГУ в 60-90 гг. XX вв. // Перші Сумцовські читання : тези наук. конф., присвяч. 75-річчю музею Слобідської України ім. Г. С. Сковороди, Харків 17-18 квіт. 1995 р. – Харків, 1995. С. 21 – 22.
- 41.Куделко С. М. Методика створення реєстру зниклих пам'яток історії та культури України (з досвіду пам'ятокознавців) // Культурна спадщина Слобожанщини. Харків, 2011. Вип. 25. С. 9 – 13.
42. Куделко С. М., Павлова О. Г. З історії музейної справи на Харківщині. Музейна справа на Харківщині : становлення та розвиток : (наук.-допоміж. покажч.). Харків, 2009. С. 4 – 17.
43. Куліш С. Формування науково-педагогічного колективу Харківського університету у пер. чв. 19 ст. Імідж сучасного педагога. 2014. № 4. С. 35 – 38.
- 44.Куріло О. Ю. Внесок наукових товариств та комітетів у створення музеїв та їх археологічних колекцій в Україні / О. Ю. Куріло // Український музей. Збірка наукових праць. Київ, 2003. – С. 37 – 43.
- 45.Кушнір В. Засади музейництва та завдання музейної мережі України у працях музезнавство УСРР 1920-х рр. // Наукові зошити історичного

- факультету Львівського університету. Зб. наук. пр. 2018. Вип. 18. С. 255 – 272.
46. Лапина М. С. *Musaeum – memoria temporum, hominum, factorum.* У истоков Музея изящных искусств и древностей Харьковского университета. *Universitates. Наука и просвещение.* 2013. № 1. С. 54 – 69.
47. Литвиненко О. Р. До 80-річчя Владислава Петровича Андриєнка // Старожитності Лівобережного Подніпров'я: збірник наукових праць. 2019.
48. Литовко Т. Мистецтво Сходу в етнографічних зібраннях Харкова XIX – початку XX ст. *Вісник Львівської національної академії мистецтв.* 2013. Вип. 24. С. 416–436. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnam_2013_24_43. (дата звернення 09.11.2021).
49. Мельничук Л. Ю. Мистецька колекція Аркадія Алфьорова і Музей красних мистецтв і старожитностей Харківського університету. *MUSEUM STUDIES, MONUMENT STUDIES.* Riga, Latvia July 16–17, 2021. С. 69 – 73. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/150/4450/9388-1?inline=1> (дата звернення 09.11.2021).
50. Мельничук Л. Ю. Оригінальна графіка в українських зібраннях XIX ст. Колекція Аркадія Алфьорова. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених.* Дрогобич, 2020. № 34. С. 23 – 29.
51. Мельничук Л. Ю. Іван Єгорович Бецький – колекціонер, видавець, меценат. *Художня культура. Актуальні проблеми : науковий вісник.* Київ, 2008. С. 483 – 490.
52. Муравська С. В. Музеї та колекції вищих навчальних закладів на українських землях (кінець XVII – початок XX ст.) // *Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр.* 2014. Вип. 25. С. 120 – 129.

53. Павлова О. Г. Мистецтвознавча діяльність професора Харківського університету М. Ф. Сумцова (до 150-річчя з дня народження). Вісн. Харк. нац. ун-ту. Історія. Харків: НМЦ «СД», 2004. Вип. 36 (633). С. 12-21.
54. Павлова О. Г., Куделко С. М. Музеєзнавство, мистецтвознавство та пам'яткознавства на історичному факультеті ХНУ імені В. Н. Каразіна. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2015. Вип 50. С. 145 – 153.
55. Петухов Е. В. Императорский Юрьевский, бывший Дерптский университет за сто лет существования (1802–1902) : ист. очерк. Т. 1. Первый и второй периоды (1802–1865). Юрьев: [б. и.], 1902. 620 с.
56. Побожій С. І. Харківська університетська школа мистецтвознавства: історія, напрями, проблеми//Українське мистецтвознавство. Київ, 1993. Вип. 1. С. 72.
57. Побожій С.І. Традиції колекціонування на Слобожанщині: Приватні і корпоративні колекції. Перспективи розвитку. Сумський обласний краєзнавчий музей: історія та сьогодення : зб. наук. ст. ред. В. С. Терентьев. Суми: МакДен, 2005. С. 85 – 94.
58. Посохов С. І. Музей археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на шляху оновлення // Проблеми музеєзнавства, збереження та відновлення історичної пам'яті: матеріали Всеукр. наук.-теор. конф. Харків, 2014. С. 15 – 16.
59. Пугач Є. П. Один з перших в Україні (Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна) // Невичерпне джерело духовності: (Нариси про діяльність музеїв історії вузів м. Харкова) / за заг. ред.: В. І. Астахової. Київ: Народна укр. акад., 2003. С.5- – 13.
60. Редин Е. К. И. Е. Бецкий Музей изящных искусств и древностей Харьковского университета. (К истории университета) // Записки Харьковского университета. 1901. Кн. 4. С. 1–23; [Редин Е. К. И. Е. Бецкий и музей изящных искусств и древностей Харьковского

- университета] // Сборник Харьковского историко-филологического общества. 1905. Т. 14. С. XLI – XLVII.
61. Редин Е. К. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета (1805–1905): К истории университета. Записки Императорского Харьковского университета. Харьков, 1904. Кн. 3. С. 43 – 106.
62. Редин Е. К. Графиня П. С. Уварова: (К двадцатилетию ее председательства в Императорском Московском Археологическом Обществе)//Сборник Харьковского историко-филологического общества. 1905. Т. 16. С. 8.
63. Редин Е. К., Аполлон Михайлович Матушинский: К истории Харьковского университета // Записки Харьковского университета. 1894. Кн. 1. С. 89-104; 2) Каталог библиотеки Императорского Харьковского Университета. Отделение: «Библиотека А. М. Матушинского». Харьков, 1895.
64. Редин Е. К. Харьков как центр художественного образования юга России. Харьков, 1894. С. 33–34.
65. Рибальченко Л. Л. XII Археологічний з'їзд і проблема створення музею місцевої історії та культури у Харкові. Проблеми історії та археології України. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції до 100-річчя XII Археологічного з'їзду в м. Харкові 25–26 жовтня 2002 року. Харків, 2003. С. 175.
66. Скирда Валерий Владимирович//Кафедра историографии, источниковедения и археологии. URL: historiography.karazin.ua/ru/~skirda
67. Сумцов Микола Федорович / Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2012. Т. 9: Прил. С. 906 – 944 с.
68. Сумцов Н. Человек золотого сердца (профессор Егор Кузьмич Редин). Харьков, 1909. С. 10 – 15.

69. Уманець О. Медичні музеї Харківського університету (1807–1917 рр.) / О.М. Уманець // Вісник Харківської державної академії культури: збірник наук. пр. Вип. 23. Харків : ХДАК, 2008. С. 62-70.
70. Филиппенко Р. И. Ф. И. Шмит – заведующий Музеем изящных искусств и древностей Харьковского университета // Вопросы музеологии. 2016, № 1 (13). С. 69 – 77.
71. Филиппенко Р. И. Е. К. Редин и музей изящных искусств и древностей Харьковского университета // Вопросы музеологии. № 2 (10). 2014. С. 89 – 96.
72. Філіппенко Р. І., Куделко С. М. Є. К. Рєдін – професор Харківського університету: Монографія. Харків;: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 228 с.
73. Фойгт К. Историко-статистические записки об императорском Харьковском университете и его заведениях от основания университета до 1859 года. Харьков : [б. и.], 1859. 173 с.
74. Фомин П. Церковные древности Харьковского края (историко–археологический очерк). Харьков, 1916. 181 с.
75. Фрадкін В. З. До історії створення і діяльності етнографічного музею ХІФТ // Збірник Харківського історико-філологічного товариства: Нова серія. 1993. Т. 3. С. 5 – 14.
76. Фролов Э. Русская наука об античности: Историографические очерки. СПб:СПбГУ,2009.URL:
<http://centant.spbu.ru/centrum/publik/frolov/frol001f.htm> (дата звернення 09.11.2021).
77. Харківський університет і українська культура (до 210-річчя від часу заснування ХНУ імені В. Н. Каразіна) : монографія / кол. авт: передм. В. С. Бакірова: за ред. Ю. М. Безхутрого. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 296 с.
78. Черноволот Н. И. Музей изящных искусств и древностей императорского Харьковского университета. Отделение гравюр. Коллекция гравюр

- А. Н. Алферова: Общий обзор, оценка коллекции и каталог ее. Харьков, 1911. С. 2.
79. Шепель Л. Андрієнко Владислав Петрович // Українські історики ХХ століття: Біобібліографічний довідник/ Київ, 2006. Вип. 2, ч. 3. 315 с.
80. Шмит Ф. И. Исторические, этнографические, художественные музеи [Електронна копія]: очерк истории и теории музейного дела / Ф. И. Шмит. Электрон. текст. Дан. (1 файл: 26,3 Мб). Харьков: Союз, 1919. (Київ: НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2011).
81. Шмит Ф. Отзыв о медальном сочинении на тему «Иконография украинского иконостаса», под девизом «Лебедь»//Записки Харьковского университета. 1917. Кн. 1–2. С. 65 – 70.
82. Шмит Ф.И. Отзыв о сочинениях на тему: «Деисус в византийском и русском искусстве // Записки Харьковского университета. 1914. Кн. 1. С. 1 – 6.
83. Ярмиш О. Н., Посохов С. І., Епштейн А. І. та ін. Історія міста Харкова ХХ століття. Харків: Фоліо, 2004. 686 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Гравюра Альбрехта Дюрера

Рис. 1. Гравюра «Кухар з дружиною» А. Дюрера

Додаток Б

Гравюра 1510 р. нідерландського художника Лукаса Хейгенса ван
Лейдена

Рис. 2. Гравюра «Молочниця»

Додаток В

Картина І. Шишкіна «Ялиновий ліс» 1891 року.

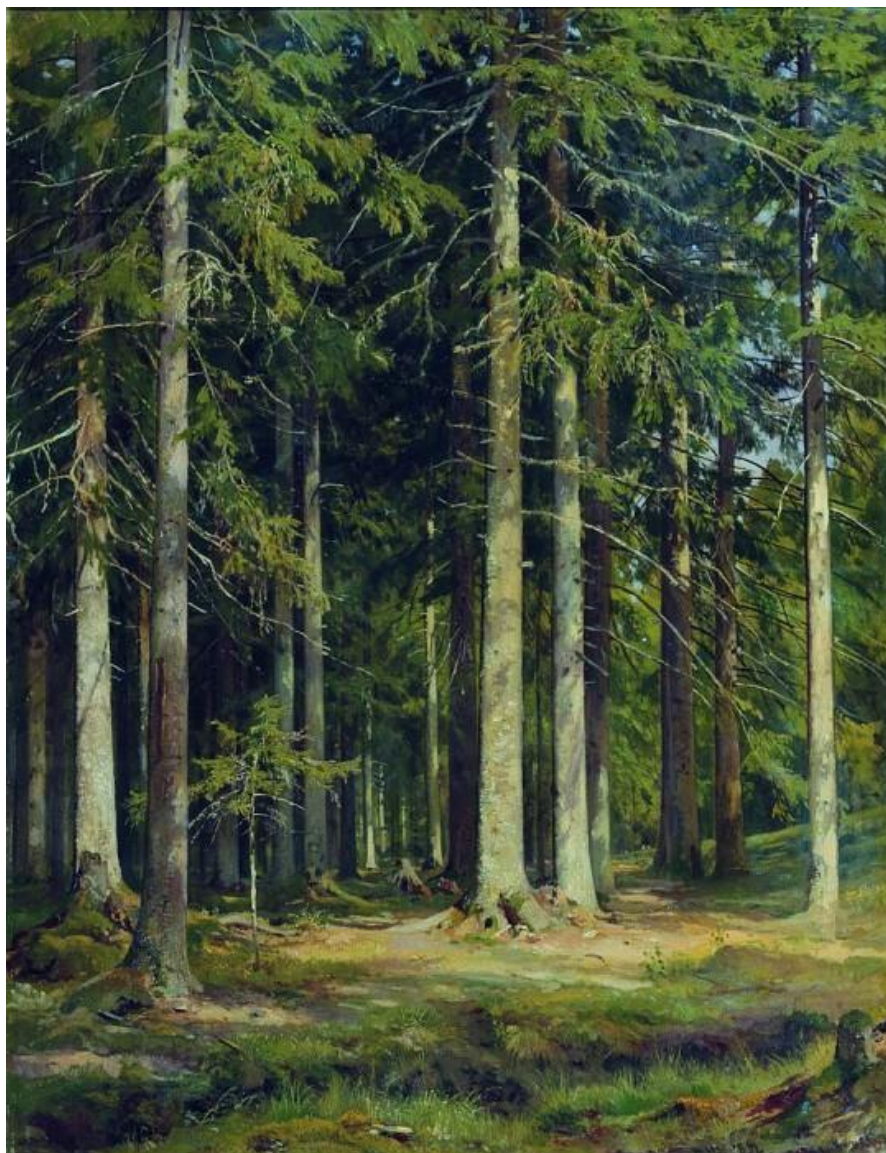

Рис. 3. «Ялиновий ліс» І. Шишкіна

Додаток Г

Зображення Миколи Федоровича Сумцова

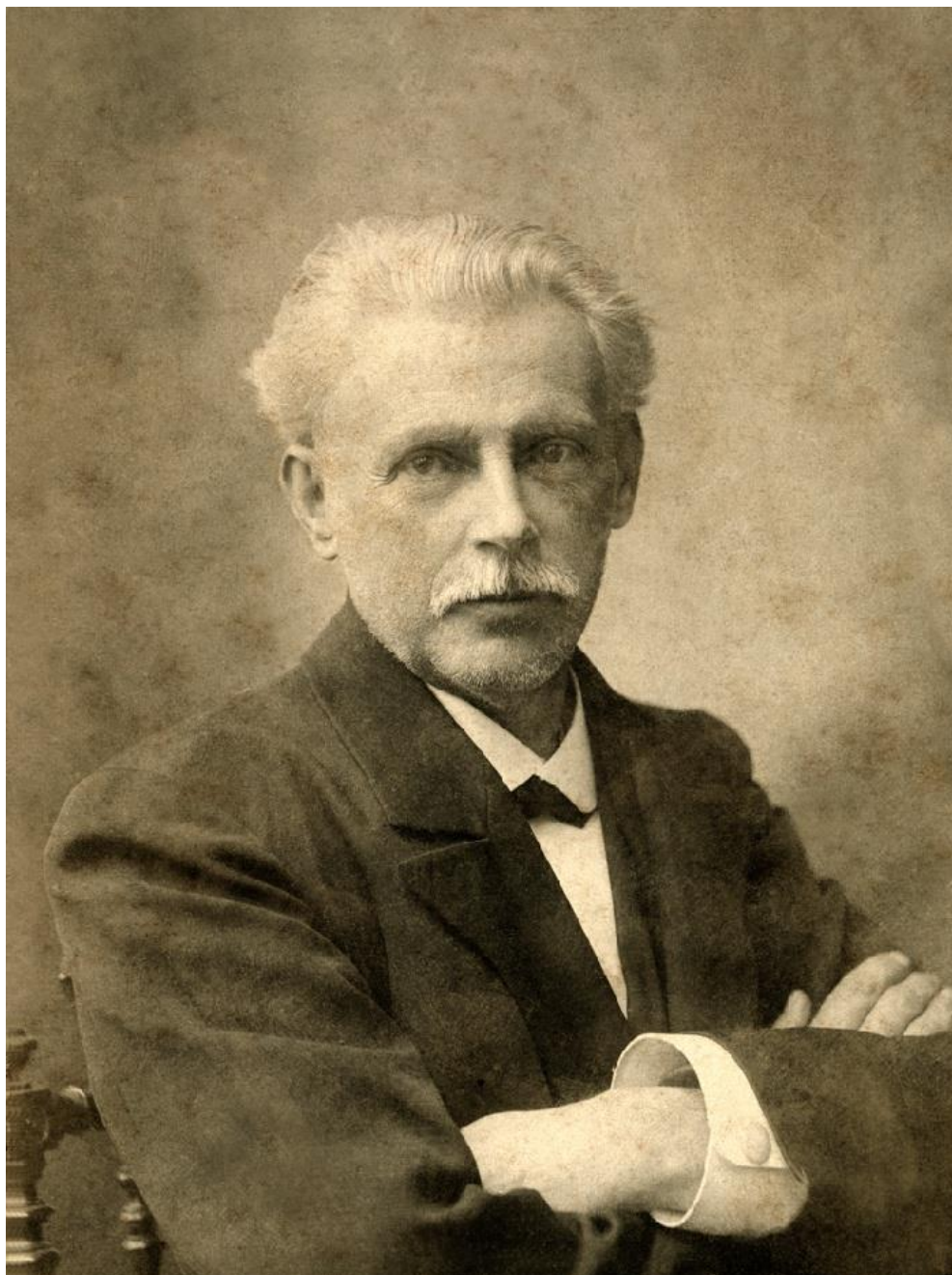

Рис. 4. Микола Федорович Сумцов

РЕЗЮМЕ

Дипломна робота подає цілісну характеристику музейних зібрань та діяльності музейних працівників в Харківському університеті на протязі XIX – початку XX ст.

У першому розділі розглянуто історіографію та джерельну базу дослідження. Визначено, що історіографія з теми охоплює лише окремі аспекти кадрового потенціалу музейних працівників Харківського університету.

У другому розділі подано загальну характеристику музеїв в Харківському університеті та музейних зібрань. Виявлено, що традиція колекціонування, збору творів мистецтва та історичних пам'яток у стінах Харківського університету заклала основи у розвитку музейної справи на території всієї Харківської області.

У третьому розділі проаналізовано діяльність працівників музейних закладів, їх внесок у розвиток музеїв. Серед них – такі працівники як М. Сумцов, Є. Редін, Ф. Шміт, О. Федоровський, І. Луцкевич, В. Кадеєв, Б. Зайцев, В. Андрієнко, А. Дегтяр, В. Скирда, І. Шрамко та ін.

З'ясовано, що усі ці співробітники зробили вагомий внесок у розвиток музеїв, залишивши по собі велику наукову спадщину, сприяючи поверненню в Україну історико-мистецьких цінностей.

Ключові слова: музей, музейні зібрання, музейні працівники Харківського університету, Харківське історико-археологічне товариство.

SUMMARY

The thesis presents a comprehensive description of museum collections and activities of museum workers at Kharkiv University.

The first chapter deals with the historiography and source base of the research. It was determined that the historiography on the topic covers only certain aspects of the personnel potential of museum workers of Kharkiv University.

The second section presents a general description of the museum at Kharkiv University and museum collections. It was found that the tradition of collecting works of art and historical monuments within Kharkiv University has laid the foundations for the development of museum work throughout the Kharkiv region.

The third section analyzes the activities of museum workers, their contribution to the development of the museum. Among them are such workers as M. Sumtsov, E. Redin, F. Schmidt, O. Fedorovsky, I. Lutskevich, B. Zaitsev, V. Andrienko, A. Degtyar, I. Shramko and others.

It was found that all of them made a significant contribution to the development of the museum, leaved behind a great scientific heritage, helped to return to Ukraine historical and artistic values.

Key words: museum, museum collections, Kharkiv University, Kharkiv Historical and Archaeological Union.